

(מ"א כ"ב) וישעיה ספר, ואראה את אדני יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל שרפים עמרים ממעל לו וגו' (ישעיה ו'), ומשעה שנחרב הבית שלמטה כביכול עוב הקב"ה ההיכל של מעלה, וא"ר יוחנן (תענית ה') אמקרא בקרבך קרוש ולא אבוא בעיר (הושע י"א). אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה, ומי איבא לירושלים למעלה, אין דכתיב ירושלים הבנויה בעיר שחבורה לה יחדו (תהלים קכ"ב ג'), והנה ספו תמו חיוני הנביאים והמשוררים מעת שנחרב הבית ונלה ישראל מעל אדמתו, אמנם לא חדל ישראל מהיות עם עולם, ואם נישלה הנבואה מן הנביאים מהחבמים לא נישלה (ביב י"ב ע"א), והם הם יסדו וקיימו את ישראל בבתי כנסיות ובכתי מדרשות, ועל כן חיוני חז"ל שהקב"ה מצוי בבית הכנסת ובבית המדרש שלו, וא"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא מנין שהקב"ה מתפלל שני והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי (ישעיה נ"ו ז') תפלחם לא נאמר אלא תפלתי וכו' (ברכות ז' ע"א), ואמרו שם (ח' ע"א) בשם רב הסרא מ"ד אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב (תהלים פ"ו ב') אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה (שמשם הוראה יוצאת, ועיי' במהרש"א) יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות, והיינו דא"ר חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב ביה"מק (ובטלה לשכת הגזית) אין לו להקב"ה בעולם אלא ד' אמות של הלכה, והנה תחת אשר חזו הנביאים, ה' בהיכלו יושב על כסאו ומפקד צבא מלחמה או משבית מלחמות או משביר חציו מדם וחרבו תאכל בשר, ושולה מלאכיו מיכאל וגבריאל להשבית נזים ולהמיט ממלכות, חזו החבמים את ה' בבית המדרש הגדול שלו זקן ויושב בישיבה נותן חכמה מפיו דעת ותבונה, ומשליש עתותיו, שליש היום קורא ושונה, ושלש היום כונן למשפט כסאו, ושלש היום משביע לכל חי רצון, וכל זאת חזו וצפו את חזיוניהם באובחנתא דלבא, וכן ראו את אליהו שהוא הסופר בכ"ד של מעלה ועושה שליחותו עלי ארץ, והוא מתנלה לזכי נפש וברי לבב אם בחלום או בהקיק, והם מנישים בעיניהם מבלי חוש, רואים מאין עין, ושומעים מבלי אוזן, ומדברים בלי לשון, ומכירים את אמתת השנתייהם מבלי הניין והקשה כי אם ברוח קדשם, ורוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם.

אחרי כל החזיונות האלה, גדולות אליהו ופרסומן בעם והבטחתם עליו, ופעולותיו אשר עשה אחרי עלותו לשמים כי הופקד להיות סופר לפני אלהיו לכתוב את ספר הזכרון, גם כי כתב מכתב למלך יהודה, והגלותו לחסידיו העם וגדוליהם ללמד אותם ולגלות להם צפונות ונסתרות ממתיבתא דרקיעא, לא יפלא עוד בעינינו כי נגלה לחסידיו וספרו בידו, ללמד אותם דרכי אל ומחשבות אלהים ומשפטיו עלי ארץ, וכמו שאמר יחזקאל הנביא, ואראה והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר, ויפרש אותה לפני והיא בתובה פנים ואחור ובתיב אליה קנים והנה והי (יחזקאל ב' ט' ו"י) כמו בן ראה אחד מהחסידים את אליהו הנביא וסדר אליהו רבה וזוטא בידו, וגרמה לוח האיש בהקיק מה שיקרה לנו לא מעט בחלום, כי יארע גם לנו שנראה בחלום ספר חדש שלא ידענוהו מקדם ונקרא ונתעננו בו ואף אחר שנקיק ישראל ממנו איזה דבר בזכרוננו, ומה שיארע לנו בחלום הלא אפשר שיארע לבעלי חזיון בהקיק, ואם ראה יחזקאל מגלת ספר כתובה קנים והנה, אין ספק שהיה סגנון לשון הספר כסגנון שהורגלו בו בימים ההם, וכמו כן אם צפה אחד מהחסידים בחזיונו ספר ביד אליהו ונאשר בזכרוננו, הנה יהיה סגנון הספר כסגנון הדרשנים הנאים והמבחרים בזמנו, כאשר הוא באמת סגנון הספר שלפנינו: ואחרי הקרימי כל אלה אינם אל המאמר המספר ממאורע דרב ענן שהתחלתי בו, ואומר שכבר אפשר שהיה הספר בעולם קודם רב ענן, אלא שנמנר בבית מדרשו של רב ענן, אולם לעמוד על בריי של דבר צריך שנשים עין על המאמרים שהובאו ממנו בנמרא:

מאמר ה', תנא דבי אליהו.

כתב הערוך בערך סדר, וז"ל סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא, פ"י משניות תיעוביות הן, ורבה היו ג' בבי ולי' פרקין, וזוטא י"ב פרקי, וראמרי בנמרא תנא דבי אליהו כולוהן בנוייהו: והגני מסדר כאן כולן:

(א) בשבת (י"ג ע"א), תני דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו', פ"א נתארחתי אצלה וכו', ובתוספות שם העתיקו מסדר אליהו, והנה זה הסיפור לפנינו פט"ו (צד ע"י) בשינוי קצת מנוסחת התו' (ומה שכתבו דקתני אמר לה נראה שהוא שבוש וצ"ל אמרתי לה), יהיבא בילקוט פ' מצורע ר' תחם"ט ובסגנון אחר ממה שלפנינו ומשובש קצת, ובכל אלה

המקומות אליהם בעצמו הוא המספר, ובאדר"נ בתחלתו הובא אותו הסיפור בלשון נסתר, נודמן לה אליהו ז"ל אמר לה וכו', ואינו אליהו המספר, ועכ"פ למדנו מנמרא זו, שהביאו ברייתא שבה אליהו מספר בעצמו מאורע שאירע לו בסגנון תני דבי אליהו:

(ב) פסחים (צ"ד ע"א), ת"ש דתנא דבי אליהו ר' נתן אומר כל היישוב כולו תחת כוכב אחר יושב, תרע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחר הולך למזרח עומד כנגדו לארבע רוחות העולם עומד כנגדו וכו', ולפינו בפ"ב (צד ט') אמרו חכמים וכו', אמרתי להם תחת כוכב אחר כל באי העולם יושבין וכו', וברתי יעמרו שנים בא"י וישימו להם כוכב א' וכו' וילכו ויעמדו בכרך גדול של רומי וכו', ודברי חכמים שלפניו הם שם בברייתא אח"כ, ת"ר עגלה בצפון וכו' באריות, והנה מ"ר נתן ידענו שהיה רגיל בגילוי אליהו, ויהיה לפ"ז פ"י דתנא דבי אליהו ששנה כך אחר מבית אליהו, והיינו ר' נתן, ועכ"פ ברייתא זו בסגנון אחר ממה שהיה לפנינו:

(ג) שם (ק"ב ע"א), תנא דבי אליהו אעפ"י שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אבל עשה הוא דבר מועט בתוך ביתו, – מאי ניהו אר"פ כסא דהרסנא, – כדתנן ר' יהודה אומר היו עו כנמר וקל כנשר וכו', ופ"י רשב"ם היו עו כנמר התחזק במצות ויתר משהיכולת בידך, ולפינו בפ"ו (צד קל"ג) ד"א אם קראת לשבת עונן וגו' אעפ"י שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות יטול אדם בשר ואל ירבה יין וכו', והא דהוי עו כנמר וכו' מ"יתן לפנינו פכ"י (צד קט"ו) לענין אחר, וא"כ הברייתא כנמרא לא לגמרי בשינוי ממה שלפנינו, ורואה אני להעיר שלא להלכה אמרה אלא את בנו צוה כך, כדאיתא החם בפסחים: (ד) מגילה (כ"ה ע"ב), תנא דבי אליהו כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן העוה"ב שני הליכות עולם לו (חבקים ג') אל תקרי הליכות אלא הלכות, ואיתא לה נמי סוף מס' נדה, ושם איתא השונה בכל יום (ובתו' שם דאית דלא נרסי לה התם כלל), ולפינו בסדר אליהו ווטא פ"ב (צד קע"ג) ואומר הליכות עולם לו מיכן אמרו כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן העוה"ב, ומשמע שמאמר קדום הוא, ובסוף הסדר רבה בפט"ו אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכו' שנה הלכות הרי הוא בן העוה"ב שני רוח ה' דבר כי וגו', ועיי' באליהו רבה פ"ב (צד ח') שאפשר שכן היה שם ונקטע, ובפ"ה (צ"ד ל"א) משבח נמי למי ששונה הלכות:

(ה) קידושין (פ' ע"ב), במשנה לא יתייחד אדם עם שתי נשים וכו' (רש"י, מפני שדעתן קלה ושתיהן נוחות להתפתות ולא תירא זו מחבירתה, שאף היא תעשה כמותה), ובנמרא, מאי טעמא, תנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלות עליהן (רש"י) מ"ט לא יתייחד עם ב' נשים כאשה שמתייחדות עם ב' אנשים), ודבר זה לא נמצא לפנינו בפירוש אבל איתאמא מכלל לא פכ"ג (צד קכ"ב) שהאשה משלמת נפשה על סעודת שעה ועוברת עבירה ואמרת אין בכך כלום, שני עורנו כתנור נכמרו, ואומר נשים בציון עינו, וכי מה ענין זה לזה, אלא ללמדך שכל זמן שהרעב בעולם אשה משלמת עצמה ועוברת עבירה ואמרת אין בכך כלום, ויהיה ענין נשים דעתן קלות כענין שאמר רשב"י לבריה (בשבת ל"ג ע"ב), כי תקוף נזירתא א"ל לבריה, נשים דעתן קלה עליהן דילמא מצערי לה ומגליא לן, ומשנה זו מ"יתן לפנינו פ"ח (צד ק"א) ולא תני עלה מידו:

(ו) עבודה זרה (ה' ע"ב), משלחי רגל השור והחמור, תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי, והוא נמשך על מאמר הקודם, א"ר יוחנן משים ר' בנאה מ"ד אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, אשריכם ישראל, בזמן שעוסקים בתורה ובנמילות חסדים יצרים מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם, שני אשריכם זורעי על כל מים, ואין זריעה אלא צדקה שני זורעי לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, ואין מים אלא תורה שני הוי כל צמא לכו למים, ובב"ב (י"ז ע"א) אמר ר' יוחנן משום רשב"י כל העוסק בתורה ובנ"ח וזכה לנחלת שני שבטים שני אשריכם זורעי וגו' ואין זריעה וכו' ואין מים וכו' וזכה לכילה כיוסף וכו' וזכה לנחלת יששכר וכו', ולפינו בפ"ב (צד ח'), אשרי אדם ששם עצמו כשור לעול וכחמור למשוי, יושב ויהנה בדי' כל יום תמיד, מיד רוח"ק שורה עליו ותורתו בתוך מעיו, אשריכם זורעי על כל מים ואין מים אלא דברי תורה וכו', על כל מים כיצד, קורא אדם תורה נביאים וכו', מיד רוח"ק שורה וכו', אשרי אדם שמשחק עצמו בדי' ויושב וחורש בהן כבהמה החורשת בשדה וכו', ובאליהו זוטא פ"א (צד קס"ו), משום דבי אליהו הנביא אמרו ליה לעולם ישים אדם כשור לעול וכחמור למשאוי, כבהמה שהיא חורשת בבקעה כך יהא אדם עוסק בדי' שני אשריכם זורעי וגו', אשריכם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובנ"ח יצרן מסור בידן ולא הם ביד יצרן, אין זריעה וכו', ואין מים וכו' כיון שקרא אדם תורה וכו' מיד

רוה"ק שורה עליו וכו'. ובפס"ו (צד קצ"ח) המתחיל אמר אבא אליהו וכו'. אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכחמור למשוך וכפרה חורשת בשדה שנאמר אשריכם זורעי על כל מים וכו'. ואח"כ בנוסחא אחרת אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכו'. ובכת"י פארמא (בהערה שם ה' וי"ו). אמר אליהו ו'ל לעולם' ואם אדם כשור לעול וכו'. כמו שהוא בפ"א. כמו שרמותי ע"ז בהערה. ודעת לגבון נקל שהם הוסיפה לסדר אליהו וזוטא וכמו שארבר עוד על זאת. וכבר אפשר שאילו ההוספות נסדרו עפ"י סדר אליהו רבה והגמרא. וע"כ נוסף בהן הא דיצרן מסור בירן וכו' שהוא מר' יוחנן משום ר' בנאה. ובפ"ב קטוע מלת שנאמר. וצ"ל שני אשריכם כמו שהיא בפס"ו (וזה הרבה במדרשים שמביאים מקרא לראייה ומשמיטין מלת שנאמר). והדרוש כשור לעול וכחמור למשוך הוא נסמך על משלחי רגל השור והחמור. ואח"כ מקרא מייתי בגמרא תנא דבי אליהו וכו'. (אלא שנשמטה הנקודה שם בדפוס) והא דאמר ר' בנאה אין זריעה וכו' יצרן מסור בירן וכו' (שהועתק בוטא פ"א) לאו מן משלחי רגל השור והחמור יליף לה וכמו שנדחקו שם רש"י והתוספות. אלא דברי ר' בנאה הם לפרש מלת אשריכם. שמאשרים הם שצירם מסור בידם. וע"כ הבריייתא התד"א בגמרא מקומעת קצת:

(ו) שם (ט' ע"א). תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה היו העולם. ב' אלפים תורה. ב' אלפים תורה. ב' אלפים ימות המשיח. בעונותינו שרבו יצאו מהן מה שיצאו. ובריייתא זו היא ג"כ בסנהדרין (צ"ז ע"א). ודוגמתה שם לרב קטינא (שנלח לו מלאך). א"ר קטינא שית אלפי שני היו עלמא וחד חרוב שני ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. ואמרו שם. תניא כוותיה דר' קטינא כשם שהשביעית משמטת אחת לז' שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה שני ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. ואומר מוזמר שיר ליום השבת. יום שכולו שבת. ואומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. ובתר הכי מייתי להא דתנא בי אליהו. ואח"כ מייתי התם דא"ל אליהו לר"י אחור דר' סלא חסידא אין העולם פחות מפ"ה יובלות ויובל אחתון בן דוד בא (דהיינו ה' אלפים ור"ג שנה). ולפ"ז אייתינא ברייתא דתרב"א קודם בלות ד' אלף ור"ג שנה. אלא שאלו הר"ג שנה הם כבר בכלל ימות המשיח. וכע"ז גרסינן בתר ברייתא דתרב"א. א"ר פפא אי טעי תנא ולא ידע פרטיה כמה היו וכו'. ופרש"י דתני ובעונותינו יצאו מהן מה שיצאו ורובא למנות וכו'. ומפורש הענין בחשוכת הגאונים (הוצאת מקיצי נרדמים) ס' מ"ה לר' משה בן מר יצחק המעריב. שבך דרך ההנא השונה את החיצונה להוסיף בחשבונו הזמן שעומד בה ולפרש מה שיצאו עיי"ש. והנה לפנינו ברייתא זו בפ"ב (צד ו'). ודרש ימים יצרו ולו אחד בהם. זה יום שביעי לעולם. לפי שהע"הו הווה ששת אלפים שנה. ב' אלפים תורה. ב' אלפים תורה. ב' אלפים משיח. בענינו שרבו בכנס עליו שעבוד בתוך כ' אלפים של ימות המשיח. ויצאו מהן יותר משבע מאות שנה שני עשה ה' אשר זמם (כלל) וסיפא דקרא אשר צוה מימי קדם) וכשם שאנחנו עושים שנה א' שמטה לשבע שנים כך עתיד הקב"ה לעשות שמטה לעולם יום אחד שהוא אלף שנים שני כי אלף שנים בעיניך וגו'. ואומר והיה יום אחד הוא יורע לה' וגו' זה יום שביעי לעולם. והיה לעת ערב יהיה אור. זה הע"הב שני והיה מרי חרש בחדשו וגו'. ואומר מוזמר שיר ליום השבת. לעולם שכולו שבת. והנה נכללו בבריייתא שלפנינו ברייתא דתניא כוותיה דר' קטינא. מה שאינו בתרב"א דגמרא. ומקרא ונשגב ה' לבדו דבריייתא דגמרא לא נזכר בבריייתא שלפנינו. וכן לא נזכרו המקראות שלפנינו דבריייתא דגמרא. וזו ראייה שלא הועתקו זו מזו. ומה ששנה כאן ויצאו מהן יותר מ' מאות שנה. הוא לפי שדרך השונים לזכור הזמן שעומדים בו מה שיצאו. ועכ"פ השונה האחרון שסדרה היה בזה הזמן שסימן: (ח) סנהדרין (צ"ב ע"א). תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותו אין חורין לעפרן. שני והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש ואמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים. מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימין. ואם תאמר אותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו שני ונשגב ה' לבדו ביום ההוא מה הן עושין. הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטיין על פני המים. שני על בן לא יראה כהמר במות הרים בלב ימים. ושמת תאמר יש להם צער. ת"ל וקני ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירצו ולא ייגעו ילמו ולא ייעפו (עיי"ש ברש"י). ולמדנו מכאן דחד חרוב היה אחר תחיית המתים. ועוד למדנו דחד חרוב היה שישוב העולם להיות מים במים. והנה לפנינו בסוף סדר אליהו רבה. וכל העומדין לימות המשיח הולכין לארץ ישראל שוב אין חורין לעפרן לעולם שני והיה הנשאר בציון וגו'. לאנה הולכין. בשעה שהקב"ה מקבל פני צדיקין לעתיד לבא באין לפניו כבנים לפני האב וכעבדים לפני אדונייהם וכתלמידים לפני רבם שני ונסתם גי הרי וגו'. ובפ"ו (צד פ"ז) שמעוני אחיי ועמי מי שיש לו עינים יראה וכו'. וידע הרוח ונשמח שברא הקב"ה מסוף העולם ועד סופו כשהן

חזרין שוב אינן חוזרין אלא ישראל בלבד. באהבה שהוא אוהב אותן וכו' ומושיבין בין ברכיו וכו' ומביאן לחיי העוה"ב שני כי כאשר השמים החדשים וגו'. ובפס"ב (צד ק"ב). פעם אחד הייתי עובר ממקום למקום ומצאתי זקן אחד. אמר לי רבי וכו' יש או"ה לימות המשיח. אמרתי לו וכו'. יכול אתה לומר הויאל ובאין לימות המשיח והן באין לעוה"ב וכו'. והלא דברים ק"ו מה אם הפסח וכו' כל ערל לא יאכל בו עוה"ב שהוא קדשי קדשים עאכ"ו. ומבואר שהעולם הבא הוא העולם החדש שהיו חיים בו שלא בצער ושלא ביצירה כמו שהוא בארובה צד י"ד וצד ט"ו וצד י"ט וכו'. והנה אין הבדל בין הברייתא שבגמרא ובין מה שלפנינו אלא בסגנון הלשון וסידור הדברים:

(ט) **במס' תמיד** (ל"ב ע"א). תנא דבי אליהו נהגה למעלה מן הרקיע. וי"א לאחורי הרי חשך (ופ" ר"ג מנהר דינור דכתיב הנה סערת ה' וגו'. וי"א וכו' דכתיב כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. וכו"ה בפ"י הראש. ובגמ' נהר דינור שהוא נשפך על ראש רשעים עיי' חגיגה י"ג ע"ב). מאמר זה לא איתאמר בפירוש לפנינו אבל מכללל איתאמר. בפ"י (צד י"ד) פושעיהן של ישראל וכו' שמעלן ושורפין אותן בכ"המד הגדול ובישיבה גדולה שני ובלעיל כקץ מונד וגו'. ואומר שרף ישרפו בשבת. ושם (צד ט"ו) עתיד הקב"ה לישב בכ"המד שלו וכו' ואח"כ מביאין את הרשעים ודנין אותן וכו'. ושם פ"ה (צד כ"ו) מטות מוצעות לצדיקים בתוך האש וכו' עיי"ש. ובפ"א חשב ששה דברים שנבראו קודם תורה ניהנם וכו'. ומכללל שהוא למעלה מהרקיע כמו ב"המק דחשיב שם. ובמשל שקודם לזה. וצר חדר בפ"ע ועלייה בפ"ע ובית הכסא בפ"ע. וכו"ה היינו ניהנים. ועיי' בפ"א רמין העונות עם הזבלים. ובראש הספר יהב כל המחצב על ב' קצוות כרובים וניהנים. ובפ"א מדמה פני הצדיקים לעיל בשיטה הראשונה שמתחלת בפ' המבואר שם בב' אלפים רבבות כרובים¹:

והנה אלו התשע ברייתות. ג' מהן בכלל הלכות שהן א' ג'. ה' והשאר שש הן בכלל הגדות. וממוצא הדברים נשכל ונדע שמה שאמר בעל הערוך פ"י משניות חציניות הן אין כוונתו שעניניהן כוללות הלכה. אלא שהן ברייתות. והן כוללות אם הלכה או הגדה. והגדות נמי משנה קרי להו. ושנינו בפסיקתא רבתי פ"י כ"א (ק"ב ע"ב) א"ר אבדומי קמן חיפא שניתי במשנתי כ"ב אלף של מה'ש ידרו עם הקב"ה על הר סיני וכו'. שמשנה בארמית היא מתניתא. וכן בתמורה (ט"ז ע"א) זו משנת ר' נתן שאינה אלא מדרש הגדה. וכיוצא בהן. ובתנחומא פ' נח כך שני רבותינו הרואה קשת בענן מברך בא"י אמ"ה וזכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו. הוי מן המשנה. ואינה משנה אלא קצתה של ברכה זו היא מתניתא לר"י בני של ר"י בן ברוקא וקצתה היא לסתמא דגמרא ור"פ אמר הילכך נימרינהו לתרווייהו. דמתניתא היינו משנה. ומשנה דר"י הנשיא היא משנתני. ובארמית מתניתן. וקורין למשנה (ר"ל שאינה משנת ר"י הנשיא. בין שכוללת הלכה או הגדה) חצינה. שהיא בארמית ברייתא. אי משניות חצינות. היינו ברייתות. ומלת ברייתא היא לשון קמועה. ור"ל מתניתא ברייתא. וסדר אליהו רבה וזוטא הוא ברייתא. כמו פרקי דר' אליעזר שנקראו ברייתא דר' אליעזר²:

ואוסף כאן מה שהובא לפנינו בסדר אליהו וזוטא בשם משום דבי אליהו הנביא אמרו. ובלי ספק שהם הוספה:

(א) **ריש פרק א'**. משום דבי אליהו הנביא אמרו לעולם ידא אדם ערום ביראה וכו'. ועיקרו של המאמר הוא בסדר אליהו רבה פ"ג (צד ט"ו) ובפ"ה (צד ק"ד) ומשם הועתק. ונכפל בפרק האחרון שהוא פט"ו המתחיל אמר אבא אליהו וזכור לטוב. ובכתי' פארימא הוא בפ"ב ומתחיל אמר אליהו ז"ל לעולם ידא אדם וכו'. וכן המאמר שלאחריו הצדיק אבד וגו'.

¹ במדרש הנעלם ריש פ' וירא צ"ז ע"א. א"ר עקיבא יעקב אבינו הוא כסא הכבוד וכן תנא דבי אליהו יעקב אבינו הוא כסא בפני עצמו דכתיב וזכרתי את בריתי יעקב. ברית כרת הקב"ה ליעקב ויתר מכל אבותיו דעביד ליה כסא הכבוד בר מן קדמאה. ר' אלעזר תוה יתיב והוה לעי באורייתא אתא לגביה ר' עקיבא א"ל במאי קא עסיק מר א"ל כתיב קרא דכתיב וכסא כבוד נחילם. מהו כסא כבוד נחילם זה יעקב אבינו דעביד ליה כרסי יקר בלחודו וכו'. ולפנינו לא מצאתי לו דוגמא? ² עיי' מוהרי"טל צונץ בספרו על הדרשות פרק ט"ז (צד רפ"ו) בהערת ו'. ושעות היא כיד החכם המנות הזה ז"ל מה שחשב בספרו (צד צ"ג) שעיקרו רבה וזוטא הית סדר הלכות אלא שבאו בו גם דברי אגדה. שהרי מה שהובא בגמרא בשם תרבי"א רובן הגדות. ונהגה לדעתו סדר אליהו רבה לחוד ותנא דבי אליהו לחוד. ונדבר עוד ע"ז להלן במאמר ט' בעיה:

הוא מאותו העתק, וכן הוא לאחריו בכת"י הנ"ל, והוא נכפל ג"כ בפמ"ו בשינויים, ועיקרו בס' אליהו רבה בפ"כ (צד ק"יב וכו') ובפכ"ה (צד קכ"ח):

(ב) ש"ם משום דבי אליהו הנביא אמרו לעולם יהא אדם כשור לעול וכו', וכבר דברתי על זה בס"י ו' במה שהעתיקו מהנמרא במס' ע"ז מאמר תרבי"א, והמאמר שלאחריו פ"א הייתי עובר ממקום למקום וכו' הוא ג"כ מאותו העתק, ובכת"י הנ"ל סיפור זה הוא ג"כ בפמ"ב, ומתחיל בו אמר אליהו ז"ל פעם אחת וכו', ועיקרו הוא בפ"ח (צד צ"ה):

(ג) ש"ם (צד קס"ט וכו' עד סוף), משום דבי אליהו הנביא אמרו גדולה צדקה וכו', ובכ"ה בכת"י הנ"ל ובו מתחיל שם הווסא כמו שהודיעתי בהקדמה לזוטא, ורמזתי בס"י י"א שבילקוט בסעית משום אדם אחר אמרו, שהוא כלי ספק משום אבא אליהו אמרו, והיה בר"ת משום א"א אמרו, ויראה שזה המאמר עיקרו בסדר אליהו זוטא, ואולי שהסדר התחיל באמת כך, ואח"כ נתוספו בו המלות, משום ד"א אמרו, או משום א"א אמרו, שהרי בכת"י הנ"ל הוא מוסף ג"כ הכי בריש פ"ב (קע"א) אמר אליהו פעם אחת וכו', וכן בפמ"ג (צד קע"ה) אמר אליהו הכל ברא וכו', וכן הסיפור שלפנינו פ"ד (צד קצ"ה) מתחיל אמר אליהו ז"ל פ"א הייתי מהלך וכו', ועיי' בהערה שם ס"א שאף בתחומא הובא כך:

(ד) פמ"ו (צד קצ"ג) אמר אבא אליהו זכיר לטוב וזכור לברכה מעיר אני עלי וכו', ובכת"י הנ"ל אמר אליהו ז"ל מעיר אני וכו' בילקוט כמו שהוכרתי בהערה הנ"ל, ועיקרו הוא בסדר אליהו רבה בפ"ה (צד כ"ו) ופ"ח (צד צ"א), ובכ"ל אמר שכל הפרק הש"ו שלפנינו אינו אל הוספה, שהמאמר אמר אלהי ישראל וגו' אמר דוד וכו' עיקרו בסדר א"ר פ"ב צד ח', והסיפור פ"א היו רבותינו יושבין וכו' עיקרו בפ"ח (צד צ"ג), אלא שגיל שאף שם אינו אלא הוספה, לפי שאין אליהו המספר כסגנון זה הספר, כמו שהוכרתי, והמאמר האחרון א"ר יוסי פ"א וכו', חזונו מוכיח עליו שאינו אלא הוספה וכבר הוכרתי כל זה שם באותו ענין, ולא באתי כאן אלא להראות שנעשו קיבוצים מסדר אליהו רבה וזוטא, וסימנו אלו האסופות, אם משום דבי אליהו ז"ל אמרו, או אמר אליהו ז"ל, או אמר אבא אליהו, והילקוט בליקוטיו כתב תנא דבי אליהו כסגנון שבנמרא, אלא שלפעמים הביא המאמרים סתם ולא גילה את מקורן, ורשמו עליהן בנליין תד"א:

וכשנסתכל בסגנון אלו הברייטות שהובאו בנמרא בשם תנא דבי אליהו ובמה שהובא מעינים בסדר אליהו נמיר שלא הועתקו זו מזו, ברייטות שבנמרא לא נקבצו מסדר אליהו, ובסדר אליהו לא הועתקו מהנמרא, ואף באליהו זוטא במאמר משום דבי אליהו אמרו גדולה צדקה וכו', אם לא נאמר שהמלות משום ד"א אמרו נתוספו, נמצא מאמר שלא נזכר באליהו רבה, וע"כ הרברים מוכיחין שהיו להם קבוצי ברייטות מומן התנאים שנתחסו לתלמידי אליהו, כליו לאותן חסידים שנתגלה להם:

וביאור דבר זה הוא, ידענו שהיתה להם משנת חסידים, שהרי כשהשיב ריב"ל (בירושלמי תרומות פ"ח מ"י שהבאתי לעיל צד ל"ז) ולא משנה עשיתי, אמר לו וזו משנת החסידים, ובספרי עקב פ"י מ"ח אמרו, וכתוב במגלת חסידים אם תעובני יום יומים אעובך, ובירושלמי סוף ברכות, א"ר שמעון בן לקיש במגילת חסידים מצאו כתוב יום תעובני יומים אעובך, לשנים שיצאו א' מטבריא וא' מצפורין ופגעו זה בזה בחדא משכנא, לא הספיקו לפרשו זה מזה עד שהלך זה מיל וזה מיל, נמצאו רחוקין זה מזה שני מילין, ואשה שהיתה יושבת וממתנת לאיש, כל זמן שהיתה ברעתו (להנשא לה) (שתנשא לו) היתה יושבת וממתנת לו, כיון שהפליג דעתו ממנה היא (היתה) הולכת ונשאת לאחר, ומהמאמר הקצר הזה נוכל להכיר סגנון המגילה הזו, (האין סגנון זה כסגנון המאמר שלפנינו (פ"ח צד צ"ב), לאחר שמחתך מות מה יתרון לכל שמחתך), ומתשובות אליהו לריב"ל וזו משנת החסידים, נוכל להכיר טיב משנתן, על כן לבי אומר לי שהריב ברייטות ומאמרים מוסריים הם פליטי ספרי החסידים המגילה והמשנה, ואפשר שהיתה משנת החסידים כעין תוספתא למשנת חכמים (ועיי' עוד להלן), ומספרים כאלה של חסידים שזכו לגילוי אליהו נסדרו הסדרים שלפנינו:

והנני לסדר כאן ברייטות שהוקבעו בבית המדרש שנאמר עליהן תנו רבנן, כליו שאין ברייטות של יחידים, ולא נאמר עליהן תנא דבי אליהו והם לפנינו בסדרים אלו:

¹ והועתק במדרש שמואל פ"א ומוכא כרשב"ס פ' עקב ועיי"ש ברש"י, ורשב"ל באר המאמר והרחיבו

ע"י משליו;

בשבת (פ"ה ע"ב) ת"ר הנעלבים ואינן עולבין וכו'. ונכפלה בניטין (ל"ו ע"ב). ולא היבאה שם רק מרוב חביבותה. שאינה נקשרת עם מה שלפניה כי אם ע"י המלה עלובה במאמר עלובה כלה וכו'. וברייאתא זו היא לפנינו בפט"ו (צד ע"ה). איברא שברייאתא זו היא נ"ב בדרך ארץ רבה פ"ב. וכבר היתה מסכתא זו סדורה קודם סדור הש"ס והיתה בימי התנאים. כדמוכח במס' ברכות (כ"ב ע"א) שאמרו תלמידיו לרבי יהודה. שנה לנו פרק אחד בהלכות דרך ארץ. אבל גם למסכתא זו באה ההלכה ממשנת חסידים. שהרי הלכה זו היא מדרך החסידות ולא מדרך הארץ¹:

בפסחים (מ"ט ע"א). ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ת שאם מת או גולה וכו'. ת"ר לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ת וישא בתו לת"ת משל לענבי הגפן וכו'. וכל זה היא לפנינו בפ"ה (צד ל'). וחך יטעם שכך חוצבת כמו שהיא לפנינו והובאה לבית המדרש כמו שהיא בנמרא:

בפסחים ש"ס. ת"ר כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום וכו'. והיא לפנינו ספ"ב (צד ס"א). וסנוגן הברייאתא היא נ"ב בעושה שותפות עם הגוי ספ"ו (צד מ"ו) ובאכול עם הגוי ספ"ה (צד מ"ח). ואף בזה נכרת מחצבתה שהיא כמו שלפנינו. והובאה לבית המדרש לשנותה לרבנן כמו שהיא בנמרא:

סוכה (נ"ב ע"א). ת"ר ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצה"ר וכו'. והיא לפנינו בפ"ד (צד כ'). ואף בזה הרברים נכרים שעיקרן לפנינו והובאו לבית המדרש כמו שהיא בנמרא:

ראש השנה (י"ח ע"א). ת"ר משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתים בני י"ח שנה כאו והודיעו את ריב"ז וכו' לכו ועסקו בתורה וחיו. הלכו ועסקו בתורה וחיו וכו'. וזה הסיפור הוא לפנינו פ"י (צד נ"ג) מעשה בשתי משפחות של כהנים שבאו לפני ריב"ז וכו' ראו כמה דמיו ותנו צדקה וכו'. והנה הם כשני סיפורים שונים שלא ידעו זה מזה:

מגילה (י"ד ע"א). ת"ר מ"ח נביאים ו' נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הויתרו על מה שכתוב בתורה וכו'. ברייתא זו קצתה לפנינו פט"ו (צד פ"ב) וקצתה בסדר עולם רבה פכ"א. ועפ"י שניהם הובאה לבי"המר:

קידושין (פ"ב ע"א). ת"ר כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים וכו'. והנה לפנינו פ"ח (צד ק"א) שנו חכמים במשנה וכו' ואף זו הלכה רווחת בישראל כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים כגון הסרדין והסרקות וכו'. והיא כעין תוספתא אל המשנה. ושניה באמת כך בתוספתא שלנו. ולבית המדרש הובאה ברייתא זו בסנוגן אחר. ומה שמחוקקי בדבר הוא מה ששנו בקידושין (פ"ב ע"ב) במשנה לא יתייחד אדם עם שתי נשים וכו'. ואמרי עלה בנמרא. מ"ט. תנא דבי אליהו הואיל ונשים דעתן קלות עליהן (וכבר הבאתיה לעיל) שכל הסנוגן מורה שהיא תוספתא. והיה קוראין משנת דר"י הנשיא משנת חכמים. כמו למה נתנה משנה לחכמים (צד ק"א). וכן שנו חכמים (צד ט"ו) ובדבריה מקומות. וכן אם אמצאך בתוך משנת חכמים (צד קע"ב). ומשנת חסידים היא כמתנגדת למשנת חכמים. שהיא מוספת ומחמרה עליה. ואמרין במס' שבת (קכ"א ע"ב). תני תנא קמיה דרבא בר רב הונא ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה דימנו. א"ל ואותן חסידים אין רוח חכמים נוחה מהם. וכלו' שחוזר אחריהם להרגן אותן. אבל ברצו אחריו נהרגין בשבת משום פיקוח נפש. כדמוכח התם. ומיית' התם ברייתא שסנוגנה מובח עליה שהיא ממשנת חסידים וז"ל. ת"ר נודמנו לו נחשים ועקרבים בשבת. הרגן בידוע שנודמנו לו להרגן. לא הרגן בידוע שנודמנו להרגו ונעשה לו גם מן השמים. והנה זה שלא הרגן לפי שלא רצו אחריו עפ"י מדת חסידות. בידוע שנעשה לו גם מן השמים אף שנודמנו להרגו:

בבא קמא (צ"ו ע"ב). תנו רבנן איזהו מטבע של ירושלים וכו' ואיזהו מטבע של אברהם אבינו וכן וקנה מצד אחד בחור ובתולה מצד אחר (ועיי"ש ברש"י ותו'). והיא לפנינו פ"ה (צד כ"א). ומה הן סלעים שיצאו לו וכן וקנה וכו'. ופירושא דמילתא כדאיתא התם שאברהם הוקין והלבין והשחיר וחזר לילדותו ושרה הוקינה והשחירה וחזרה לילדותה (דלא ברש"י): **בבא בתרא** (צ' ע"ב). ת"ר אוצרי פירות ומלוי ברכות וכו'. והיא לפנינו פט"ו (צד ע"ו). ואיתא לה נמי במס' רא"ר רבה. אלא דהתם תנא נמי ומגדילי השקל. ומוכח דמבא הובאה

¹ וכבר אפשר דבניטין דגרסי הנעלבין וכו' היא במס' ד"א. ובשבת שהני' העתיקה היא עולבין ואינן עולבין אלא שהגיהו אותה עפ"י רש"י הנעלבין. היא מסדר אליהו. שנוסחתה היא ומי שתן עולבין ואינן עולבין. ומלות מי שתן נשמטו:

לכ"ה המד ולא מד"א רבה. והיה ברייתא איתנייא נמי בא"י. דנרסינן עלה בנמרא אוצרי פירות כגון מאן, א"ר יוחנן כגון שבת אצר פירות. אלא שבנמרא איתא אוצרי באל"ף, ואפשר שכתבו המעתיקים כך לפי שהובאו בנמרא שם ברייתות אחרות דחני בהן אוצרין באל"ף, ובדקדוקי סופרים הביא שמצא הנוסחא עצר בע"ן:

שם (קמ"ז ע"א). ת"ר ג' דברים צוה אחיתופל את בניו. אל תהיו במחלוקת. ואל תמרדו במלכות בית דוד. ווי"ט של עצרת ברור ורעו חטים. וכתב הרשב"ם. ג' דברים וכו'. הכי הוה קים להו. והנה לפנינו (צד קמ"ז). וילך ויצו אל ביתו. מה ציוה. אמר להן אל תהיו במחלוקת לעולם. ד"א אל תמרדו במלכות בית דוד. והנה לפי נוסחת הנמרא פ"י אל תהיו במחלוקת שיהיו בניו בשלום ולא תהיה ביניהם מחלוקת. ובוה לא נכלל שלא ימרדו במלכות בית דוד. אבל לפי נוסחתנו אל תהיו במחלוקת לעולם. היינו שלא יתערבו במחלוקת. א"כ כבר נכלל בזה שלא ימרדו במלכות בית דוד. ע"כ נראה דהוא דבר אחר. היא הוספה עפ"י הנמרא. ועכ"פ מקור הברייתא אינו מסדר אליהו. ומקור ברייתא זו נעלם ולא הועתקו זו מזה: **סנהדרין** (מ"ג ע"ב). ת"ר נא אין נא וכו'. אמר לפניו רבש"ע מי חטא. א"ל וכו' דילשור

אני לך הפל גורלות וכו'. וכעין זו לפנינו (צד ק"ב) בסננין אחר. ולא הועתקו זו מזה:

שם (ק"ט ע"א). ת"ר אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב שני ואנשי סדום וגו' רעים בעיהו וחטאים בעיהב וכו' א"ר יהודה רעים בנופן וחטאים בממונן וכו'. לה' זו ברכת השם. מאד שמתכוונים וחטאים. במתניתא תנא רעים בממונן וחטאים בנופן. לה' זו ברכת השם. מאד זו שפיכות דמים. ובתוספתא דסנהדרין פ"ג רעים וחטאים בעיהו. לה' מאד בעיהב. ד"א רעים איש אל חבריו. וחטאים בנילוי עריות. לה' בעבודה זרה. מאד בשפיכות דמים. ולפנינו פל"א (צד קנ"ה) ד"א רעים בנול. חטאים בנילוי עריות. לה' בחילול השם. מאד שהיו מתכוונים וחטאים. והנה אם בנול היינו בממונן ובנילוי עריות היינו בנופן וחילול השם היינו ברכת השם. יהיה הדרוש כמתנתא. חוץ מדרוש מאד שהוא כר' יהודה. ועכ"פ לא הועתקו זה מזה:

שבועות (ל"ט ע"א). ברייתא דתני רבנן הכוללת דרשת המקרא (וכורה ה' ד') הוצאתיה נאם ה' וגו' בעין שהיא לפנינו (צד קל"ב). אולם המעיין בה ימצא שלא הועתקו זו מזה:

יבמות (ס"ב ע"ב). ת"ר האוהב את אשתו כנופו והמכבדה וכו' האוהב את שכניו וכו'. ומייתי לה נמי בסנהדרין (ע"ז ע"ב). והוא ג"כ בד"א רבה פ"ב בנפחת הנמרא. ולפנינו היא פט"ו (צד ע"ה) בנוסחא אחרת. וכבר כתבתי בהערה ל"ז שהנוסחא שלפנינו היא העתיקה: ורואה אני כאן להעיר בענין מעלת נושא בת אחותו שממדת הפרסיום היתה לישא הקרובות במשפחה. וכל הנהו דברים הם מלי' דחסידות:

סנהדרין (כ"ט ע"א). ת"ר והיא לא אויב לו יעידנו וכו'. והיא לפנינו פכ"ט (צד קמ"ז). ואולי יעקרה לפנינו והובאה לבי"המר. והא דלהלן לפנינו ושפטו הערה לפסל את השונאים וכו' עד נמירא. נראה שהיא הוספה עפ"י הספרי ועיי' במ"ע:

והנני מסדר כאן ברייתות ומאמרי התנאים שלא הוקבעו להיות שונים בכ"ה המד ולא איתנייא בשם תנו רבנן:

ברכות (י"ט ע"א). תנא רבי ר' ישמעאל אם ראתה ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה וכו'. וע"כ לאו בפתם עבירה דהיינו זנות קאמר. שהרי אמרי עלה וזה"מ בדברים שבנופו אבל בממונא עד דמהדר למריה. והוא לפנינו פ"ג (צד ט"ז) מיכן אמרו אם ראתה ת"ח שעשה עבירה ביום אל תהרהר עליו למחר שמא עשה תשובה בלילה. ופ"י מיכן אמרו. מוכותיו של דוד ומעלותיו. ובתיקוני זוהר תקונא ה' ח"ב איתא כמה דאוקמה מארי מתניתין אם ראתה ת"ח שחטא ביום אל תהרהר אחריו בלילה דודאי עשה תשובה. ונראה שכן היתה למחברו הנוסחא בנמרא. וכבר רמז ע"ז בעל דקדוקי סופרים. ועכ"פ הוא מאמר קדים לסדר אליהו:

שם (ה' ע"ב). א"ר יוחנן ננעים ובנים אינן יסורין של אהבה. וננעים לא. והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות ננעים הללו אינן אלא מובה כפרה וכו'. והיא לפנינו פ"ה (צד כ"ה). ואם ראתה אחד מישראל שיש עליו אחד מארבע מיני ננעים מובה כפרה לישאל בכל מקומות מושבותיהן. ואם ראתה אחד מישראל שיש עליו מכה אחת מכל המכות האמורות. שיעיר המשטלה לישראל בכל מקומות מושבותיהן. מפני שאחד מישראל שקול כנגד כל או"ה וכו'. וזה מסכים עם מה שאמרו בברכות שם. מובה כפרה הוה יסורין של אהבה לא הוה. אבל מה שאמרו ואב"א הא לן והא להו. ואב"א הא בצינעא הא בפרהסיא. אינן מסכימים עם המאמר

שלפנינו. ועכ"פ לא לוקחו אלו המאמרים מהגמרא ואדרבה הם חולקין על הגמרא. דלא בכפרה דידיה איתאמר אלא בכפרת ישראל ככל מקומות מושבותיה;

שם (ו' ע"א). וא"ר יוחנן משום ר' יוסי ג' דברים בקש משה וכו' הוריעני נא את דרכיך. אמר לפני רב"שע מ"מ יש צדיק וטוב לו צדיק ורע לו וכו'. והוא לפנינו בסדר אליהו וזטא (צד קפ"ג). וכל הפרקים ה' ו' ו' שם בתשובת שאלה זו:

שם (ו' ע"ב). וא"ר יוחנן משום רשב"י גדולה שימושה יותר מלמודה שני פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. למד לא נאמר אלא יצק. מלמד גדולה שימושה יותר מלימודה. ולפנינו היא פ"ה (צד כ"ג) וילמדה לא נאמר אלא וישרתהו מין אמרו גדולה שימושה יותר מלימודה. והוא א"כ מאמר קדום. והלימוד הוא בדרך יותר פשוט מהא דגמרא:

שם (ל"א ע"א). וכן תנא מרי בר בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך וזכריהו (ועיי' עירובין ס"ד ע"א). והוא לפנינו פ"ה (שם) מ"בן אמרו אל יפטר וכו' כדי שיאמר זכור איש פלוני לטוב שזו הלכה קבע בידו. והנה המאמר בלי ספק קטוע רישא כמו שכתבתי במ"ע. או שהוא מסורס עיי"ש. ועכ"פ הוא ברייתא קדומה ולא הועתקה מהגמרא:

שם (ס"ג ע"ב). א"ר שמואל בר נחמני מ"ד אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא. ואם זמם יד לפה. ועיי"ש בפירש"י. ולמד פירשו מגמרא נדה (כ"ז ע"א) אר"פ אפי' כי הא מילתא לימא אינש ולא נשתוק קמיה רביה וכו'. ובאדר"ג פ"א דרשו בן עזאי להמקרא הזה. אם מנבל אדם עצמו על ד"ת ואוכל תמרים [והרובים ולובש בגדים צואים ויושב ומשמר על פתח של חכמים. כל עובר ושב אומר שמא שומה הוא זה. לסוף אתה מוצא כל התורה כולה עמו. והנה בעיקר הדרוש אם נבלת עצמך על ד"ת לסוף תתנשא. לזה מסכימים שניהם. ולא חידש רשב"י דבר שלא אמרו בן עזאי. אלא מדרב פפא בנדה נשמע פירשו של רש"י. וכן מהמשך הענין ממה שדרשו קודם לזה כי מין אפים וגו' בתלמיד שרבו כועס עליו וכו'. נשמע שכונת רשב"י כל המנבל עצמו וכו'. כמו שפירש"י שמואל לרבו כל ספקותיו ואעפ"י שיש בהם שחביריו מלעיגים עליו. מעתה איכה דרש רשב"י בלשון שאינו מובן. שכבר יש לפרש דבריו בדברי בן עזאי. אלא על כרחו נאמר שרשב"י דרש זה המקרא על כוונה שהיתה ידועה להם למסדרי התלמוד. ע"כ לא הוכרחו לפרט את דבריו. ומתוכן היה ענין זה ידוע להם למסדרי התלמוד. ע"ז נשיב שכבר נתפרסם להם כוונת המקרא ע"פ סדר אליהו רבה. שלפנינו פ"ג (צד ס"ד) אמר. ישאל אדם את הפסוק ואעפ"י שהכל משחקין עליו. ואת ההלכה אעפ"י שהכל משחקין עליו. וכנים אדם עצמו לנופה של תורה אעפ"י שאינו בקי בהלכה כלום. שני אם נבלת בהתנשא. אם נבלת בה התנשא:

עירובין (נ"ד ע"ב). תנא דבי רב ענן מ"ד רוכבי אתונות צחורות וגו'. רוכבי אתונות. אלו ת"ח שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. צחורות. שעושין אותה כצהרים. יושבי על מדין. שדנין דין אמת לאמתו. והולכי. אלו בעלי מקרא. על דרך. אלו בעלי משנה. שחו. אלו בעלי תלמוד שכל שיתן דברי תורה: וכמדומי שלא נמצא עוד בתלמוד תנא דבי רב ענן. והנה אלו המקראות מידרשי לפנינו פ"י (צד נ"ג). כעין זה בסננון אחר. וע"כ לבי אומר לי שכל הדרוש הוא כעין דבר אחר אל הדרוש שלפנינו. ולפי שמסר אליהו היה נודע לבעלי התלמוד מבית מדרשו של ר' ענן. לכך אמרו תנא דבי רב ענן. ואולי היה הדרוש לפנינו בסדר אליהו (וחסר לפנינו). וקרי לסדר אליהו תנא דבי רב ענן:

פסחים (פ"ו ע"ב). א"ר אושעא מ"ד צדקת פרונו בישראל. צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות. והיינו דא"ל ההיא מינא לר' חנינא אגן מעלינן מינייכו וכו'. א"ל רצונך יטפל לך תלמיד א'. נטפל ליה ר' אושעא וכו'. והוא לפנינו פ"י (צד נ"ד). חסד גדול עשה הקב"ה שפזר את ישראל וכו'. מעשה בהגמון א' ור"י נשיאה שהיו אוכלין ושותין וכו' א"ל אותו הגמון לר"י הנשיא אנו רחמים יותר מכם וכו'. וכל חך יטעם שעיקר הסיפור הוא כמו שלפנינו. שאין זו שאלת מין אבל היא שאלת הגמון. ומי היה התלמיד לא הוזכר לפנינו. ואולי היה ר' אושעא. ומא"י לבבל נשתנה הסיפור. ועכ"פ לא הועתקו זה מזה. התלמוד לא ידע מהסיפור שבסדר אליהו ובעל סדר אליהו לא ידע מהתלמוד:

שם (נ"ד ע"א). תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכו'. ובריי"תא זו שנויה בכמה מקומות ובשינוי זו מזו. ולפנינו פ"א (צד ק"ס) איתא ששה דברים נבראו קודם וכו' והארבתי בזה במ"ע אות ל"ג:

חגיגה (י"ג ע"ב בסוף). תניא א"ר שמעון החסיד אלו תתקע"ד דורות שקומטו להיבראות קודם שנברא העולם עמר הקב"ה ושתלן בכל דור ודור והן הן עני פנים שבדור. ונסחת רש"י עמר הקב"ה וטרדן. והובאה ברייתא זו לענין המאמר שקודם לזה בענין נהר דינור. להיבן שפיך. אמר רב וזטרא בר טוביה אמר רב על ראש רשעים בניהגם וכו'. ורב אחא בר יעקב אמר על אשר קומטו. שני אשר קומטו ולא עת נהר יוצק יסודם (רש"י על אשר קומטו. על תתקע"ד דורות שהעביר מן העולם קודם מתן תורה ולא בראן כדקתני לקמן ונתנן בניהגם וכו'. ואח"כ פי' קודם שנברא העולם נגזר עליהם להבראות להיות קודם מ"ת לקיים מה שני דבר צוה לאלף דור ראיה היתה תורה להינתן לסוף אלף דור וכשראה שאין העולם מתקיים בלא תורה עמר וטרדן וכו'). ועיי"ש בתו' בענין הנוסחאות עמר וטרדן. או עמר ושתלן. ובזכחים (קט"ז ע"א) אמר ר' אליעזר המודעי על התורה. שהשיב בלעם למלכי העולם כשחרדו בשעת מתן תורה. א"ל המדה טובה יש לו בבית נגזרו שהיתה נגזרה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם וביקש ליתנה לבניו וכו'. וכו' בשבת (פ"ה ע"ב) לר' יהושע בן לוי. ועיי"ש ברש"י שמחבר קדימת התורה לעולם אלפים שנה או תתקע"ד דורות והעברת הדורות מן העולם לענין אחד. וענין קדימת התורה תתקע"ד דורות הוא לר"א בריה"ג באדר"ג פל"א. ולפניו הדברים בפ"ב (צד ט') ופ"ו (צד ל"ג) ופ"ג (צד ס"א) ופכ"ו (צד ק"ל). ושכאלו הדורות ישב הקב"ה ודרש וחקר וצרף ובחן כל דברי תורה. והעביר הקב"ה כל דבריו לפניו בשביל ורעו של אברהם וכו'. ועיי"ש צד ט' במ"ע אות י"ט:

והנני מחבר לזה כאן כל מאמרי ר"ש חסידא שהם לפנינו:

ברכות (נ' ע"ב) וסנהדרין (ט"ז ע"א). ודוד מי היה ידע פלגא דלילא אימת וכו'. דא"ר אחא בר ביזנא אר"ש חסידא כינור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונישבת בו ומנגן מאליו וכו'. והיא לפנינו פ"ח (צד צ"ו) וכי דוד היה יודע לבזון חצות לילה אלא אמרו כינור היה תלוי וכו'. ובירושלמי ריש ברכות הוא לר' לוי והוא בכמה מקומות כמו שרמזתי במ"ע שם אות מ"ו:

סוכה (נ"ב ע"ב). ויראני ה' ארבעה חרשים. מאן נינהו ארבעה חרשים. א"ר חנא בר ביזנא אר"ש חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק וכו' בדהי חנא באגרתא למה לי וכו'. והוא לפנינו פ"ח (צד צ"ו):

בבא קמא (ק"ג ע"ב) אמר רב ביבי בר נדיל א"ר שמעון חסידא נול עכו"ם אסור. ולפנינו פט"ו (צד ע"ה) הא למדת שגול הגוי גול. וע"ע צד ק"מ והגול לגוי לסוף שהוא גול לישראל:

בריתות (ו' ע"ב). א"ר חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת. וכעין זו לפנינו פ"ג (צד ס"ב) (ע"ד כאן):

מועד קטן (ט"ז ע"א וב'). שוב פ"א נזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק. מאי דרש. חמוקי יריבך כמו חלאים. מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר וכו'. ור' חייא האי חמוקי יריבך מאי עביר לה. מוקי לה בצדקה ובנייה. והוא לפנינו פ"ז (צד פ"ד). והמעין ימצא שלא הועתקו זה מזה. ושיטת סדר אליהו היא בכמה מקומות שיהא אדם ירא שמים בסתר:

יומא (נ"ד ע"ב). בענין אבן שחיה. חנא שממנה הושחת העולם. תנן כמ"ד מצינו נברא העולם. והוא שטת הכמים שם דפליגי אדר' אליעזר ור' יהושע. והוא לפנינו פ"ה (צד כ"א) בסגנון אחר:

יומא (פ"ו ע"א). היכי דמי חילול השם וכו'. אביי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאבה על ירך. שיהא קורא ושונה ומשמש ת"ח ויהיה משאו ומתנו באמונה ידיבירו נחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו. אשרי אביו שלמדו תורה וכו'. פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו וכו'. אבל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה וכו' מה הבריות אומרות עליו וכו' ראו כמה מקולקלין מעשיו כמה מבווערין דרכיו וכו'. ובריייתא זו לפנינו פכ"ח (צד ק"מ) כשינוי סגנון קצת. ותפס אביי

וכתבו בתו' שם. ושני הלשונות בירושלמי שות. אך הלשון משונה. ולכך לא חש למחני איכא דאמרו לה בחאי לישנא כיון שאינו משנה לה רק חדא חיבה. ונעלמה ממני כוונת דבריהם. גם נראה דהרי בגמרא עמר הקב"ה וטרדן איכא דאמרו ושתלן. ובכתי' ראבינאוויז ז"ל מציאתי. וטרדן איכא דאמרו ושתלן. עיי' יומא (ל"ה ע"ב) עמר ושתלן בכל דור ודור. ובתלמוד ירושלמי לא מציאתי מזה מאומה:

במדה זו, ואמרו עליו בברכות (י"ז ע"א), מרגלא בפומיה דאביי, לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק. כדי שיהא אדוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הדבריות. ואלו הדברים שאין בסגנון לשונו הבבלי הם לפנינו בפ"ג (צד ס"ג) ובפ"ה (צד ק"ד) ובדיש אליהו זוטא, ומובאים הם במס' ד"א זוטא, ועפ"י שנים עדים יקום דבר שידע אביי את הסדר אליהו שלפנינו, ושחבאו דברי הסדר אליהו בנמרא בסגנון תניא:

תענית (י"א ע"א). תניא אידך, בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי, ואם עשה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה וגו' עד כאן מדרת בינונים אבל במדת רשעים מה כתיב אחיו אקחה יין וגו', אלא יצער אדם עם הצבור שכן מצונו במשה רבינו וכו' וכי לא היה לו למשה בר אחת או כסת אחת לישב עליה וכו', והיא לפנינו בפכ"ה (סוף צד קכ"ו ותחלת קכ"ח), וקצת בפ"ב (צד ק"ב) ונכפל בדיש אליהו זוטא, ובפרק האחרון (צד קצ"ח), ואם שקצת הדברים הם ג"כ במכילתא בפ"א מס' דעמלק, הדברים נכרים שברייטא שבנמרא מקורה היא בסדר אליהו שלפנינו:

מגילה (י"ד ע"א). והיא יושבת תחת תומר א"ר שמעון בן אבישלום משום ייתור, והיא לפנינו בשנינו ענין בפ"ט (צד נ"י) ועיי' במ"ע אות ח' וט':

כתובות (ק"ד ע"א). סיפרו מיתתו של רבי ואמרו, בשעת פטירתו של רבי זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה אמר רבש"ע נלוי וידוע שינתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהייתי אפי' באצבע קטנה וכו', והוא מסופר לפנינו פ"ב (צד קל"ג), ותוכן של דברי רבי מפורשין בפכ"ו (צד קל"ג) ופי' לא חבלתי, שלא אמר העיזוהו מלא תוהו ובוהו, והעומד על הדברים ימצא שעיקר הדברים כמו שהם לפנינו, ומאי לבבל אבדו הדברים בכורין ונשתבשו:

שם (ק"ה ע"ב). דתניא ואיש בא מבעל שלשה וגו', וכי אלישע אוכל ביכורים הוה, אלא לומר לך כל המביא הורון לתני' כאילו מקריב ביכורים, והוא לפנינו בסדר אליהו זוטא פ"ב (צד קע"ג) כל הנזקק לחכמים ולחלמיריהם מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב ביכורים וכו', והדברים שם בעיקרם ושעמם, והאי תנא דתני להאי תניא שינה הדברים וקוטע בהם, וכבר עמרו על הדבר בתוספות שם:

סוטה (י"א ע"ב). דרש ר' עירא, ולנוסחא אחרת דרש ר' עקיבא, בשכר נשים צרקניות שהיו באותו הדור נאלו ישראל ממצרים וכו', ומספר שם הא"ך היו מחזקות את לב בעליהן ומחזקות בידיהן ומעוררות את חיבתן ונוקקות להם, וכיון שהגיע זמן ליתן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח להסתיר הדבר בפני המצריים, והקביה שולח משמי מרום מי שמגקר ומשפר אותן כחיה זו שמשפרת את הולד שני ומולדותיו וגו' לא כרת שרף וכמים לא רחצת וגו', ומלקט להן שני ענולי' א' של שמן וא' של רבש שנאמר ויניקוהו דבש מסלע ושמן וגו', וכיון שמכירין בהן מצרים באין להורגן ונעשה להן נס ונבלעין בקרקע וכו' וכשנגלה הקביה על הים הם הכירוהו תחלה וכו', ובאדר"ג פל"ג מ"תי הא קרא לענין יניקה בהעברת הים אמקרא נצבו כמו נר נזולים, ואמרו שם, והיו הנזירות מושכין שמן ורבש לתוך פיהן של תינוקות והן ויניקין מהם שני ויניקוהו דבש מסלע וגו', ובפדר"א פמ"ב בשם ר' שילא כל אליהם שהשליכו לאיור לא מתו אלא היאור הפליט אותם וחשליך אותם למרבר מצרים והיה הקביה מביא סלע כפי כל א' וא' וסלע מצרו, והסלע שהיה בפיו היה מניק אותו דבש, והסלע שבצדיהן היה מניק אותן שמן כחיה שהיא מניקה את בנה שני ויניקוהו וגו', ויראה שעיקר כל אלו האגדות הוא כאגדה שלפנינו דעדיפא מביהו, והיא בפ"ו (צד מ"ג) באותה שעה אמר הקביה וכו', ועכ"פ לא נשתמש בעל האגדה שלפנינו באלו האגדות הנזכרות ולא ידע מקן:

בבא מציעא (פ"י ע"ב). ארי' אמר רב כל מה שעשה אברהם בעצמו עשה הקביה לבניו בעצמו וכו', ופליגי דריח ב"ר חנינא דאמר רחב"ה וכן תנא דבי ר' ישמעאל בשכר שלשה וכו' לשלשה, בשכר חמאה וחלב וכו' למן, בשכר והוא עומד עליהם וכו' לעמיד הענין, בשכר יוקח נא מעט מים וכו' לבארה של מרים, ובסגנון אחר הוא במכילתא בפתיהא דבשלח (כ"ה) ועיי' במ"ע אות מ"ד כמה שרמזתי שם, ולפנינו היא בפ"ב (צד נ"ט וס') והיא נוסחא מכלום ולא הועתקו זו מזו, ועיי' במ"ע אות י' שרמזתי על מכילתא דרשב"י ואולי היתה שם כולא כמו שהיא לפנינו:

בבא בתרא (י' ע"א). וזו שאלה שאל טורנסורופוס הרשע את ר"ע אם אליהם אהב עניים הוא מ"מ אינו מפרנסן וכו', איל ר"ע אמשול לך משל למלך ביד שבעים על בנו וחבשיו

וכו' והלך אדם אחד והאכילו והשקעו כששמע המלך לא דורוך משגר לו וכו'. ולפינו באליהו זוטא פ"ה (צד קפ"א) המשל הזה בסגנון אחר קצת. אמנם אין להכריע מי קודם למי. וכבר נלית דעתי שאלו השאלות היו ספר בפני עצמו וממנו הובאו בנמרא. ועל בן שאלת ההקדמ הוא. איזו ספר נכתב החלה:

ש"ס (ט"ז ע"ב). מיתבי שבעה נביאים נתנבאו לאליהו ואלו הן בלעם ואביו ואיוב אליפז התימני ובלדר השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזוי. וליתעמך אליהו בן ברכאל לאי מישראל הוה וכו' ה"נ איוב אינבוי אינבי לאליהו. ובסדר עולם פכ"א. מונה הנביאים אדם נח שם יפת עבר. ואח"כ כתוב אלו נביאים שזמרו לעולם עד שלא בא אבינו אברהם לעולם. ומשבא אבינו אברהם לעולם בלעם ואביו ואיוב מארץ עין ואלפז וכו' ואליהו בן ברכאל הבזוי. אלו הנביאים שנתנבאו לאליהו עד שלא נתנה התורה לישראל וכו'. והם שבעה נביאים. ולפינו בפ"ו (צד ל"ה) תני נמי. אתם אומרים שבעה נביאים עמדו לאליהו וכו'. אמנם בפ"ח (צד קמ"ב) מונה שם ב' פעמים. שם נתבא ד' מאות שנה על כל אי"ה ולא קיבלו ממנו מלך ואילך אליפז התימני ובלדר השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבזוי ואיוב מארץ עין. בלעם בן בעור האחרון שבבולס. ונכפל באליהו זוטא פ"א (צד קצ"ב) אלא שחשך שם בן נח שם. אמנם נבואתו של שם ד' מאות שנה בפ"ב (צד ק"ד) ובפכ"ד (צד קכ"ז). והנה שיטת סדר אליהו לא כסדר עולם ולא כנמרא:

סנהדרין (ל"ט ע"ב). אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר"מ משום ר"מ עובדיה גר אדומי היה. והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניול ביה נרגא. ויך את מואב וגו' אמר ר' יוחנן משום רשב"י היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ניול ביה נרגא. ב"י אחא ר' דימי אמר (כלי) בשם ר' יוחנן אמר ר' רשב"י. ויך מתוכה מסרחת. והנה אעפ"י שלשונם של ר"מ ורשב"י לא היתה ארמית. כיון שלקחו מתלא דאינשי שמשי כלשונם. והנה המשל הראשון נמצא כבר פ"ה בזהל. כיון שנכרא הברול התחילו האילנית מרתתין אמר להן מה לכן מרתתין. עין מכס אל יכנס בי ואין אחד מכס ניווק. והנה סגנון הלשון נוטה משאר לשון המדרש שם. ומוכח שהוא לקוח מאיזה ספר מעשיות ומשלים שהיה להם. ואפשר שהתלמוד הוא הוא שהשתמש בלשונא דאמרי אינשי. ולא ר"מ ורשב"י. ולפינו נמצאו אלו המשלים בפכ"ט (צד קמ"ג) תדע לך שכן. שאין האילן נעקר אלא בבן מינו. אין הבשר מבאיש אלא מתוכו. ועכ"פ לא הועתקו מהנמרא:

ש"ס (ס"ז ע"ב). כתנאי ר"ע אימר צפרדע אחת היתה וכו' אל ר"א בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה וכו'. והיא לפינו פ"ו (צד מ"א) בהוספת ענין ובסגנון ניכר שלא הועתקו זו מזו. גם הנוסחא לפינו אל ר' לעזר המודעי:

ש"ס (צ"ה ע"ב). במתניתא תנא וכו' סך מחניהו מאתים ושישים רבוא אלפים חסר חד. ולפינו פ"ו (צד מ"ה). אמרו חכמים סך מחניהו מאתים ושישים רבוא אלף וחמשת אלף חסר חד. ועיי' במ"ע אות ל"ו:

ש"ס. תנא ראשונים עברו בשחי שני וחלק ביהודה וגו'. אמצעיים עברו בקומה שני עד ציאר יגיע. אחרונים העלו עפר בהגליהם ולא מצאו מים בנהר לשתות עד שהביאו מים ממקור אחר לשתות שני אני קרתי וגו'. ולפינו שם. חשיב הראשונים ושניים בשחו ובקומה והאמצעיים עד מתניים והאחרונים בקשו מים וכו'. ומייתי בנמרא אכולהו קראי. וא' הוה תני עד מתניים לא הוה ליה קרא. ואמרו בנמרא שם ויצא מלאך ד' וגו' מאה ושימונים וחמשה אלף. אמר ר' אבהו הללו ראשי גייסות הן. אמר רב אשי דיקא נמי וכו'. אמר רבינא דיקא נמי וכו'. והרבירים מפורשים לפינו שם. וכן הם מפורשים בסדר עולם רבה פכ"ב. כמו שהבאתי במ"ע שם. ואמר שם בנמרא. ובמה נשתיר מהם. רב אמר עשרה וכו' ושמאל אמר תשעה וכו' ריב"ל אמר ארבעה עשר וכו' (ובולחו מייתי קראי) ר' יוחנן אמר חמשה סתריב ושני בניו נבוכדנצר ונבוכדנצר. ואמר שם נבוכדנצר נמרא. ועל נבוכדנצר מייתי קרא. ולפינו שם. ולא נשתירו מהם אלא חמשה וכו'. ועכ"פ לא הועתקו זו מזו. והנמרא מתניתא הוה לה וסדר אליהו נמי מתניתא הוה ליה דתנא אמרו חכמים:

ש"ס (ק"ד ע"א). תניא אריש בן אלעזר בשביל הטוב בעיניך עשית. מה אות. בשביל מה אות. נכרים אכלו על שולחננו. בשביל שנכרים אכלו על שולחננו גרם גלות לבניו (עיי' רש"י). מסייע ליה לחזקיה. דאמר חזקיה כל המזון עכ"ם לחוך ביתו ומשמש עליו גרם גלות לבניו וכו'. וענין זה הוא לפינו בפ"ה (צד מ"ו ומ"ז ומ"ח) וכולא באופן אחר. שכתבא מה אות שינו לו מעשה שמם ונברה דעתו עליו ועיי' אכל עם הגני על השולחן ועיי' הראה ארון וגילה

להם סוד העלווים, ונענש שנחנו לו מנשה בנו, ובסוף מסיים בעין הא דר"ש בן אלעזר. הרי שלא הועתקו זו מזו:

שם (ק"ה ע"א). דתניא ר' אליעזר אומר ישובו רשעים לשאולה, אלו פושעי ישראל, כל גוים שכחי אלהים אלו פושעי עכו"ם, א"ל ר' יהושע וכי נאמר (בכל) (ובכל) גוים, והלא לא נאמר אלא כל גוים וגו', אלא ישובו רשעים לשאולה, מאן ניהו, כל גוים שכחי אלהים, ובתוספתא שם פ"ג ה"ג ר"א כל גוים אין להם חלק לעוה"ב וכו', א"ל ר' יהושע אלו אמר הכתוב ישובו רשעים לשאולה כל גוים ושותק הייתי אומר כדברך, עכשיו שאמר הכתוב שכחי אלהים, הא יש צדיקים כאמות שיש להם חלק לעוה"ב, והנה לפנינו כאלהיו וזמא פ"א (צד קצ"ב) כשהוא אומר כל גוים שכחי אלהים אין לך שכחי אלהים אלא או"ה בלבד, והיא דעתיה דר"י כנוסחת הגמרא, וכנוסחת התוספתא הוא דעתיה דר"א, וכו"ה בפכ"ב (צד קכ"א) מה אם הפסח וכו' עוה"ב שהוא קרשים קרשים עאכ"כ:

שם (ק"ה סע"א). דרש רבי יוסי רמן קסרי קל הוא על פני מים וגו' מלמד וכו' עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא עליכם את המבול ומקפה נכלתכם על המים כיוקים וכו'. ובספרי האינו פ"י ש"א חמא אנשי דור המבול הציפם (כיוקים) [כיוקים], והוא לפנינו פל"א (צד קנ"ה) הקב"ה מציפן כיוקים על פני (הארמה) [המים], כלשון הספרי:

תמורה (ט"ז ע"א). פירשו תפלת יעבץ (דה"א ד' י') אם ברך תברכני והרביית את גבולי וגו' לענין תלמוד תורה ותלמידים וחברים ושלא יתגבר עליו יצה"ר, ואמרו שם זו משנת ר' נתן, ר' יהודה הנשיא אומר אם ברך תברכני, כפריה ורכיה בבנים ובבנות ובמשא ובמתן ושלא ידא בן שום מיהוש וכו"כ ושלא יתגבר עליו יצה"ר, וכל זה הוא ג"כ במכילתא (תרו ספ"ב דעמלק, וכולא שם כעין שהוא בגמרא אלא סיימו שם זו משנת ר' נתן, ולפנינו בספ"ו (צד ל"א) אומר על יעבץ שוכה לחיים שלא בצער ושלא ביצ"הר בעוה"ב ממה שעתיד ליתן לצדיקים לע"ל, ופירשו ג"כ זה המקרא בב' שיטות הנזכרות בסגנון דבר אחר, ולא הוזכרו לא ר' נתן ולא ר' יהודה הנשיא, וכולא בסגנון קצר, ואולי האי דבר אחר הוא הוספה כשיטת ר"י הנשיא, ושיטה א' שהיא שיטת משנת דר"ג היא מסדר אליהו, שהרי מצינו לר' נתן בברייתא דתנא דבי אליהו בפסחים כדלעיל, ואפשר שאלו הברייתות הן הן שקראום משנת ר' נתן: נדה (ל"א ע"ב), תניא היה ר"מ אומר מ"מ אמרה תורה נדה לשבעה, מפני שרגיל בה

וקץ בה, אמרה תורה תהא טמאה שבעת ימים כדי שתדא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה, וברייתא זו היא לפנינו פט"ו (צד ע"ז), אלא שהיא משובשת, והכי איתא לה, ר"מ אומר לא נאמרה פרשה זו אלא למצוות פרייה וריבייה, שאפ"י אכל כל מאכל ושתה כל משקה אינו נהנה כלום, לכך נאמרה תורה שבעת ימים תהיה בנדתה, ואלו הדברים הם משובשים בלי ספק, ובמ"ע הבאתי ג"י הילקוט ואף היא אינה מתוקנת, ואולי צ"ל אינו נהנה כלום מפני שרגיל בה וקץ בה, כלל' וה"ב מקלקלת אפי' תאות אכילתו, ועכ"פ לא הועתקו זו מזו:

לפנינו פ"ב (צד י"ב). שני חכמים הוזהרו בדבריהם שמא תורו דבר אחד שלא מן התורה ותתחייבו מיתה לשמים, ואף התלמידים הבאים אחריכם יורו משמכם דבר אחד שלא מן התורה ויתחייבו עליו מיתה לשמים, וחס ושלום נמצא שם שמים מתחלל, והנה לא תפס בעל הסדר שני חכמים במשנה, כדרכו במקום שמביא המשנה, לפי שבאמת אינה לשון המשנה אבל הוא באדר"ג ספ"א בנוסחא זו, אבטליון אומר חכמים הוזהרו בדבריהם, שמא יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה ותחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, ואף התלמידים הבאים אחריכם שמא יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה ותחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, איזהו מים הרעים הוי אומר ויתערבו בונים וילמדו מעשיהם, ד"א מים הרעים כמשמעו, וי"א שמא יגלו לעבודה קשה, ונוסחא זו מעורבת ומשובשת, וכך היא תיקונה וסידורה, אבטליון אומר חכמים הוזהרו בדבריהם שלא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם ממים הרעים וימותו ונמצא שם שמים מתחלל (וכ"ה בהוצאת מוהר"י שעכטער בנוסחא ב' פכ"ב צד כ"ד) איזהו מים הרעים אלו הגוים שני ויתערבו בונים וגו' (וכ"ה ג"כ שם), דבר אחר מים הרעים כמשמעו, וי"א שמא יגלו לעבודה קשה, דבר אחר חכמים הוזהרו בדבריהם שמא תורו דבר אחד שלא כתלמוד תורה ותחובו מיתה לשמים ואף התלמידים הבאים אחריכם יורו דבר משמכם שלא כתלמוד תורה ויתחייבו עליו מיתה לשמים, ונמצא שם שמים מתחלל, ופירושא דמילתא, שבחלה הועתקה לשון המשנה, ופירשו ע"ז המים הרעים שאינו כמשמעו אלא על ההתערבות בונים, ואח"כ פירשוהו כמשמעו, והוזהרה בדברים הוא נמשך על דברי שמעיה ואל תתודע לרשות, שוהר"י שלא ידברו דבר כנגד הרשות

שלא יחובו חובת נלות, והכוונה ע"ה הרומיים. וי"א על מושלי ישראל שבזמנם שיגלו לעבודה קשה, ואח"כ היסיפו באדר"נ ענין אחר והוא ההוהרה בהוראה, וזו היא שהועתק לפנינו: **בפ"ג** (צד ט"ז), שנו חכמים ארבעה מלכים ירבעם וכו' אין להם חלק לעוה"ב, אף בוו לא נאמר שנו חכמים במשנה לפי שאינו במשנה, אבל היא בתוספתא כמו שרמתי במ"ע אות ל"ב:

בפ"ג (צד ל"ה), ארם העלה שור ע"ג המזבח שני ותיטב לה' משור פר וגו', נח קיים מה שכתוב בתורה שני ויבן נח מזבח לה', באדר"נ פ"א, לשחרית וכו' עמר ובנה מזבח(ות) והביא שור שקרניו קודמות לפרסותיו והעלהו עולה, שני ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים, שור שהעלה אדה"ר ופר שהעלה נח ואיל שהעלה אברהם וכו' כולם קרנותיהן קודמות לפרסותיהן וכו', כל' דמששת ימי בראשית נבראו, והיא ברייתא דתנו רבנן בע"ז (ח' ע"ב), ואמרה רב יהודה [אמר שמואל, כצ"ל וכן מוכח מע"ז שם] בחולין (ס' ע"א), שהתלמידים אמרו משמו ולא ידעו דמשום מתניתא אמרה, וילפי לה ממקרא מקרין מפרים, מקרין ברישא ואין זה אלא בשור ששת ימי בראשית כמו שפירש"י בחולין שם, והנה לפנינו לא נתייחס ואברהם, וזו ראייה קצת שלא עפ"י האדר"נ נאמרה לפנינו אלא מסורת קדומה היא, שלא קין והבל היו הראשונים שהקריבו, אלא מאביהם למדו כן, וכדי שלא נאמר עלובין הם הקרבנות אם קין היה הראשון שהקריב:

שם, יוסף קיים את כל התורה כולה, והיא במכילתא דריש בשלה, ומקור הדבר שם, וכן ענין הבאר והמן והשלו וענין יומם ועמוד אש לילה בפ"ב (צד ס') מקורן בתוספתא ומכילתא יספרי, כמו שרשמתי במ"ע שם:

בפ"ג (צד ט"ז), בענין כרשני תרומה, שהן מאכל כהמה ובשני רעבון בני ארם איכלין אותן בפ"ב נור עליהן דוד בשני רעבון וכו', ונמצא ענין זה לתנאים בירושלמי סוף חלה ה"א כמו שהבאתי במ"ע אות ע"א, והדברים מראין שהיתה מסורת קדומה ועיקרה לפנינו: **פכ"ה** (צד קכ"ט), מחזיר את המשכן למקומו ארון ולוחות בתוכו וצלוחית של שמן המשחה וצנצנת של מן וכו', בסוף אדר"נ, דברים העשויין וגנוזין אלו הן אהל מועד וכלים שבו וארון ושברי לוחות וכו' וחשיב שם נמי משהו של משה ומקלו של אהרן ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח, ובברייתא ביומא (נ"ב ע"ב) והוריות (י"ב ע"א) ובבריתות (ח' ע"ב), ושם לא מנו שברי לוחות ובגדי כהונה ובגדי כהן משיח, וחשיב ארנו שנינו פלשתיים, ואמרו שם שיאשירו גנוס, ור' אלעזר דריש שם קראי, ובתוספתא דיומא פ"ב אמרו במן ושמן המשחה ומקלו של אהרן וארנו של פלשתיים שהיו נתונים בבית קודש הקדשים ומשגנו הארון גנוז עמו, וכן נמנו אלו בתוספתא דסוטה פ"ג, ושם אמרו משנבנה בית הראשון גנוז אהל מועד קרשיו קרסיו ועמודיו וארנו וכו', ובמכילתא דבשלח מס' ד' פ"ה איתא, וזה א' מנ' דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מ' נדה (וזה לא חשיב בשום מקום) וצלוחית של שמן המשחה, וי"א אף מקלו של אהרן וכו', והנה לפנינו אמרו שלעתיד לבא מחזיר את המשכן למקומו, וכמו שמסיים שעדיין הוא קיים, וארון ולוחות בתוכו, וכדמסיק בשם שאמר להם משה בסוף הארבעים, אילו עשרת הדברות שדברתי עמכם בסני כף יהיה לעתיד לבא, ועל שמן המשחה והמן לא מייתי קרא, ואולי נקטע וחסר, והנה ענין המשכן שעתיד הקב"ה שיבוא וישרה בתוכו כמדה ראשונה, זה לא נמצא בשום מקום, וכמו כן מה שדרש בפסוקי דש"ש אריתי מורי עם בשמי וזו תורה נביאים וכתובים וכו', לא נודע לי דוגמא, ולא הועתק משום מקום:

פכ"ז (צד קל"ה), כאי זה צד יעשה, יפרנס את אביו ואת אמו תחלה ואם הותיר יפרנס את אחיו ואת אחותו וכו' בני ביתו וכו' בני משפחתו וכו' בני שכנתו ואם הותיר יפרנס את בני מבו מיכן ואילך ירבה צדקה בישראל, בב"מ (ע"א ע"א) חני רב יוסף אם בסף תלוח את העני עמר, עמי וגברי עמי קודם וכו' עני עירך ועני עיר אחרת עני עירך קודמין, והתם בהלואה איירי כמפורש שם, והיא ברייתא במכילתא דמשפטים, ואם כי יש ללמוד מהלואה לצדקה עכ"פ ברייתא שלנו לא נזכרה שם, אבל יש לה דוגמא קצת בספרי פ' ראה פ' קט"ז ואף שם היא בסגנון אחר:

פכ"ח (צד ק"מ), מיכן אמרו הקורא קריית שמע ומשמיע קולו לאזניו ה"ז משתבת, כל המתפלל ומשמיע קולו לאזניו ה"ז מעיד עדות שקר, וי"א מחוסר אמנה, ודמיון לברייתא זו, במשנה ברכות (ט"ז ע"א) לענין ק"ש, הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו יצא ר' יוסי אומר לא יצא, וברייתא דילן כתיק, ושם (ע"ב) תניא א"ר יהודה משיב ר' אבהו הקורא את שמע צריך שישמיע לאזניו שני שמע ישראל, ולענין תפלה בברייתא שם (ל"א ע"א) יכול ישמיע קולו

בתפלתו, כבר מפורש ע"י הנה וקולה לא ישמע, ורב המנונא אמר לה נמי שם, ובירושלמי דפי תפלת השחר אמרה ר' יוסי בר חנינא, ובריתא נמי נרס התם, וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו, ושם (כ"ד ע"ב) ברייתא, המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה, המגביה קולו בתפלתו ה"ז מנביאי השקר, ועכ"פ בברייתא שלפנינו סגנון לעצמו ולא הועתקה משם:

ועתה אעתיק דברים שהובאו בנמרא סתם ולא הוזכר עליהם סימן הבריות ולא שם תנא ולא שם אמורא והם לפנינו בסדר אליהו:

עירובין (פ"ג ע"ב), אני שר צבא ה' עתה באתי וגו', אמר לו אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ועכשו בטלתם תלמוד תורה, א"ל על איזה מהן באת, א"ל עתה באתי, ומייתי לה במגילה (נ' ע"א) ובסנהדרין (מ"ד ע"ב), ומוכח שם שענין זה הוא סתמי ואמוראי מ"ייתי ליה, והוא לפנינו בסגנון אחר פ"ח (צד ק"ב) יצא מלאך להחרים את כל העולם אמר בטל המן ובטלה תורה וכו', ומה יהושע וכו' במנעלים אתה נועל ואין אתה נוהג אבל על ישראל, שבטל המן ובטלה תורה, של נעלך, ובלי ספק שהיה הענין מקובל בידם, ועיי' במ"ע אות פ"א, ועכ"פ לא הועתקו זו מזו:

פסחים (פ"ו ע"א וכו'), דבר ה' אשר היה אל הושע וגו', בפרק א' נתבאר ר' נביאים וגדול שבכולן הושע שני תחלת דבר ה' בהושע וכו' א"ר יוחנן תחלה לר' נביאים שנתבאו באותו הפרק וכו' א"ל הקב"ה להושע (בנין) חטא, והיה לו לומר, בניך הם בני חנוניך בני אברהם יצחק ויעקב נלגל רחמין עליהם, לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רב"שע כל העולם שלך הוא העבירים באומה אחרת, אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה, ואמר לו לך וקח אשה וזנה ואח"כ אמר לו שלחה מעל פניך, אם יכול הוא לשלוח אף אני אשלח את ישראל וכו', נומר בת דבלים וכו' דבה רעה בת דבה רעה וכו', לאחר שנוטרו לו שני בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שבין שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך ממנה, א"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה וכו', א"ל הקב"ה ומה אתה שאלת וזנה וכו', ישראל שהם בני בני בחוני וכו' אחד מארבעה קנינין שקניתי בעולמי וכו', ואתה אמרת העבירים באומה אחרת, כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו, א"ל הקב"ה וכו', בקש רחמים על ישראל שגורתי עליהם נ' גזירות בעבורך וכו', והנה כל זאת לפנינו בסדר אליהו וזטא פ"ט (צד קפ"ו וקפ"ו) בשינוי סגנון המורה שאינו העתק מהנמרא, וכנמרא הופסקה ברייתא זו ונתערבו בה דברי האמוראים ר' יוחנן רב ושמואל ורב יהודה:

מגילה (י"ד ע"א), ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, מאי אשת לפידות, שהיתה עושה פתילות למקדש, ובלי ספק שאין זו אלא קישטא מהמדרש שלפנינו פ"ט (צד מ"ח), אלא שאין לברר אם מכאן לוקח או מקור אחר היה למסדר התלמוד:

ביבמות (ט"ו ע"א), סיפור ארוך, כימי ר' דוסא בן הרכינס התיירו צרת הבת לאחין וכו', ומסגנון הענין והלשון נראה שהיא ברייתא והובאה סתמא בלא ת"ר ובלא תנא ולא תני פלוני, אמנם בירושלמי פ"א דיבמות פ"א ה"ז איתאמרא משום ר' יעקב בר אידו בשם ר' יהושע בן לוי מעשה שנכנסו זקנים אצל ר' דוסא בן הרכינס לשאול לו על צרת הבת וכו', וכולא שם בסגנון אחר, והוסיפו שם אמר ר' חנינא דציפורין אף ר' טרפון היה עמקן וכו', וא"כ אינה ברייתא אלא מסורת ביד האמוראים היתה מפי ריב"ל דהיה רגיל עם אליהו, וכל זה הסיפור היא לפנינו באלהו וזטא פ"א (צד קס"ח), וזה הסיפור מסיים לפנינו, אבל אין מקבלים גרים מן הכותיים מפני עשרה שבטים שנבלעו ביניהם עד שיבא אליהו ומשיח ויפרשו אותן שני הנה אי"כ שולח לבס את אליה הנביא וגו', וזה הסיום ליתא לא בבבלי ולא בירושלמי, והוספה זו מוכחת שעיקר הדיברים הם לפנינו, ובכתי' פארמא זה הסיפור בסיום הספר בפ"ב, כמו שכתבתי במ"ע אות ה', ובילקוט הובא ת"ר כימי ר' דוסא (במ"ע שם) ואין זו אלא הוספת הילקוט, ועכ"פ לא הועתק לפנינו מהגמרות, אולם משום דבי אליהו הנביא אמרוהו, וע"כ נסדר לפנינו:

כתובות (ק"א ע"א), שלחו ליה אהרתי (מאי) לרבה (בבבלי) וכו', ואם אין אתה עולה הוחר בני דברים אל תרבה בישיבה וכו', וכל ישיבה שאין עמה סמיכה עמידה נוחה הימנה וכו', אלא ישיבה שאין בה סמיכה עמידה שיש בה סמיכה נוחה הימנה, והוא לפנינו בפ"ג (צד ט"ו) מיכן אמרו כל ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טובה הימנה, והיה המאמר נודע בא"י מהעוסקים בחכמת בריאות הנוף והוא מאמר קדום:

שם. אחא דא'ר אלעזר מתיס שבח'ל אינס חיים וכו'. מתיב ר' אבא בר ממל יחיו מתיב וגו'. מאי לאו יחיו מתיב שבא'י. נבלתי יקומון מתיס שבח'ל וכו'. ומשני ליה. נבלתי יקומון הויה בנפלים כתיב. והיא לפנינו פ"ה (צד כ"ב) והנוסחא נבלתי יקומון אלו מתי בבל. ויראה שזוהו זה הפירוש מפורסם בא"י. ועכ"פ לא הועתק לפנינו מהנמרא:

סוטה (ה' ע"א). א"ר אלעזר כל אדם שיש בו נמות הרוח אין עפרו נעזר שני הקינו ורננו שכני עפר. שכני בעפר לא נאמר אלא שכני עפר. מי שנעשה שכן לעפר בחייו. ולפנינו פ"ה (צד כ"ב) מדרש. מיכן אמרו כל הנעשה שוכן לעפר עפרו נוער וכו'. שכוני לא נאמר אלא שכוני עפר אלו בני אדם שהן משכינין את עצמן ואת בשרן על העפר כדי ללמוד תורה. ונראה שהמאמר כל הנעשה וכו' וכל שאינו נעשה שוכן לעפר אין עפרו נוער. הוא מאמר קרום ופירשו ר' אלעזר לענין נסות הרוח. ולפנינו פירשוהו לענין שמשכינין עצמן על העפר ללמוד תורה. והן אגדות חלוקין:

סנהדרין (צ"ו ע"א). צדיק אחא ה' כי אריב אליך וגו'. מאי אהדרו ליה כי את רנלים רצתה וילאוך וגו'. ולפנינו באלהו זוטא פ"ט (צד קפ"ה) פירשו נמי שלירמיהו נאמר כך. הקב"ה מתאנה ובא כנגדו שני כי את רנלים רצתה וגו'. אולם שני המאמרים רחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב. והפירוש שלפנינו הוא קרוב יותר מזה שהביאו בנמרא סתמא:

שם (ק"ג ע"א). אחאב שושביניה (דחיאל בית האל) הוה. אחא איהו ואליהו למשאל בשלמא בי טמאי (ע"י רש"י). יתיב וקאמר דילמא כי מילט יהושע הכי לט לא ירחיו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם ירחיו. א"ל אליהו אין. א"ל השתא לושתא דמשה לא מקיימא. דבתיב וסרתם ועברתם וגו'. וכתוב וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו'. והדוא נברא אוקים ליה עכוס על כל תלם ותלם. ולא שביק ליה מיטרא דמיול מיסנד ליה. לושתא דיהושע תלמידיה מקיימא. מר ויאמר אליהו התשבי וגו' חי ה' אלהי ישראל וגו'. בעי רחמי והבו ליה אקלידא דמטרא וקם ואול. ובירושלמי בפ' חלק. בימיו בנה חיאל בית האלי וגו'. חיאל מן יהושפט (כלו) במלכות יהושפט) ירחיו מבנימין (כלו) מהו בימיו של אחאב. וכדמסיק להלן) אלא שמגלגלן זכות ע"י וכא' וחובה ע"י חייב (וכדמסיק) וכו'. כתיב ויאמר אליהו התשבי וגו' טל ומטר כי אם לפי דברי. וכי מה ענין זה אצל זה. אלא אמר הקב"ה לאלהיו. הדין חיאל נברא רבא הוא (א"ל) חמי ליה אפין. א"ל לינה מיול. א"ל למה. א"ל דנא מיול ויטון אמרין מילין דמבעטין לך ולינה יכול מיסבול. א"ל ואין אמרין מלה דמבעטת לי כל מה דאת נור אנא מקיים. אול ואשבחון עסיקין בהן קרייא וישבע יהושע בעת ההוא וגו' ובצעירו יציב דלתיה. אמר ברין הוא אלההון דצדיקייא דמקיים מלי דצדיקא. והוה חמן אחאב. אמר לון אחאב. וכי מי גדול ממי משה או יהושע. אמרין ליה משה. אמר לון בתורתו של משה כתוב השמרו לכם פן יפתה וגו' ועצר השמים ולא יהיה מטר. ולא הניחתי ע"י בעולם שלא עברתי אותה. וכל טבן ונחמן דאית בעלמא אתון בדרי. מילוי דמשה לא קמן ומילוי דיהושע מקיים. א"ל אליהו אם כדברך חי ה' וגו' כי אם לפי דברי. והוא לפנינו באלהו זוטא פ"ה (צד קפ"ה) שאל אחאב מלך ישראל את אליהו החשבי א"ל כתוב בתורה השמרו לכם וגו' ואני שאני עובר כל ע"י שבעולם בוא וראה כמה טובות באות בימיו שני בימיו בנה חיאל וגו'. מיר נתמלא עליו אליהו חמה גדולה וכו'. ובלי ספק שנוסחא מקושעת לפנינו. דהאי שני בימיו בנה חיאל וגו' אין לו שום ענין בנוסחתנו. ובכתי' פארמא נוסחא אחרת ע"י במ"ע אות נ'. ועכ"פ מסורת אגדה לפנינו. והיא סתמית:

ברכות (י' ע"א). א"ר המנונא מ"ד מי כרחמם וגו' מי כהקב"ה וכו' לך ובקר את החולה שני בימים ההם חלה יחוקיהו וגו'. וזה סיום מאמרו של רב המנונא אבל מה שאמרנו אח"כ. מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעוה"ז וכו'. לאו מרב המנונא אלא מאי סתמא הוא. והנני מעתיק המאמר ויל. מאי כי מת וכו' ולא תחיה בעוה"ז. אמר ליה מאי כוליה סתמא א"ל משום דלא עסקת בפריה ורביה. א"ל משום רחואי לי ברוהק דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך. מאי דמפקדת איבעי לך למיעבד ומה דניחא קמיה קוב"ה לעבד. א"ל השתא הב לי ברתיק אפשר דגרמה זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין

י דחיאל לא ורחיו מימות יהושע בנה אלא עיר אחרת על שמה. בבריייתא שם קודם לזה. וכתב רש"י ולא איחפרש הא מגלן. אמנם הדבר מפורש בירושלמי. דאי ירחיו כמשותף. מה ענין הדבר בדברי הימים של אחאב. הלא ירחיו בבנימין היתה: ¹ בתרגום יונתן ישעיה י"ח ד'. ברכן ונחמן אייתי להון. ומהו בעברית ברכות טובות ונחמות:

דמעלו. א"ל כבר נגזרה עליך גזירה. א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא. כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. ומסננין הלשין ניכר שתערוכות מקורי הגדות כאן. וברושלמי דפ' חלק איתא לה הכי. כתיב בימים ההם חלה חזקיה וגו' כי מת אחת וגו'. כי מת אחת בעוה"ו ולא תחיה לעתיד לבא. א"ל ולמה. א"ל דלא בעית מיקמה לך בנין. א"ל למא לא בעית מיקמה לך בנין. א"ל חמית דאנא מקים בר נש בנין כד לא בעית מיקמה בנין. א"ל סב ברת דילמא מינ ומינך הוא מוקים בר נש טוב. אף על גב לא קם אלא בר נש ביש. ההד וכלי כליו רעים. א"ל לא לך אנא שמע. איני קופין אלא למה שאמר לי וקני. שאמר לי. אם ראית חלומות קשים או חזיונות קשים קשין לני דברים ואת ניצול. ואלו הן לתפלה ולצדקה ולתשובה; והנה אלו הסתמיות נוטות זו מזו בפרטי הדברים. אבל מסתמיות הן בעיקר והוא. שלא קיים חזקיהו פריה ורביה. והנה לפנינו בפ"ה (ער מ"ו) אמרו שחלה לפי שלא היתה תפלתו בהכנעה. ואח"כ אמרו. מת אחת בעוה"ו ולא תחיה לעוה"ב. וכל כך למה. כדי שישא אשה ויהיו לו בנים. וחזקיה ידע בדרתו שלא ימות. לפיכך נתן דעתו לשפוך רחמים ולבקש תחנונים לפני הקב"ה. ועכ"פ לא הועתקו הדברים מהגמרות. ואדרבה הדברים מראים שלפנינו הוא יסוד הדבר שעליו נבנו האגדות הנוטות זו מזו:

ירושלמי פ' חלק. אחיתופל אדם גיבור בתורה היה. את מוצא בשעה שבא דוד לשאת את ארון ברית ה' לא נשאו כתורה. וירכיבו את ארון ברית האלהים על עגלה חדשה וגו'. והנה ארונא טעין כהניא לרומא וטריף לין לארעא. טעין כהניא לרומא וטריף לין לארעא. שלח דוד ואיית לאחיתופל. א"ל לית את אמר לי מה לדון ארונא די טעין כהניא וכו'. א"ל שלח שאיל לאילין חבימא דמנחא. אמר דוד מאן דידע למיקמתה ולא מקמה יתא סופה מתחנא. אמר דבך קומי והוא קאים. ההד ויהי כי צעדו וגו' ויזבח שור ומריא. אמר הקב"ה לאחיתופל מילה דמיינקיא אמרין בבנישתא בכל יום לא אמרת ליה. ולבני קחת וגו' בבתיך ישא. ורא אמרת ליה. וכן את מוצא בשעה שבא דוד לחפור וכו'; וענין זה האחרון הוא מסופר בבבלי מכות (י"א ע"א) והוא ג"כ סתמא. והוא לפנינו פל"א (ער ק"ו) אחיתופל הגילוני חכם היה ותורה היתה בו. בשביל נסות הרוח שהיתה בו נערך מן העולם וכו'. נתקבצו כל ישראל ודוד עמם להעלות את הארון ונשתכחה מהן הלכה. אמרו כולם בא ארון משרה פלשתים בעגלה אף בעגלה יבוא לבית דוד מלך ישראל. והקב"ה נשבע בשמו הגדול ביום שנושא עמרם את יזכר דודתו לו לאשה במצרים לשם שמים שינצל ארון ותורה עמו ותנתן בזה עמל עמרם וכו'. נשלחו והרכיבוהו על גבי העגלה והיה ארון תלוי בין ארץ לשמים אינו עולה למעלה ואינו יורד למטה. עזה היה עומר שלח ידו ותפס בארון. אמרו פושעי ישראל באותה שעה אילמלי ידו שלח ידו עזה ותפס בארון כבר נפל ארון לארץ. מת עזה ונתחלשה ידו מן הארון. הובר דבר לכל ישראל. שהרי ארון תלוי וכו' ואין יורד למטה וכו'. שבשם שתפס אחיתופל הגילוני הלכה בנרוננו ולא אמרה לרבים לפיכך מת בחניקה וכו'. ונראין הדברים שעיקרן של דברים הם לפנינו ונשתנו ונתוספו בהן דברים. והראיה הגדולה שלא הועתקו הדברים לפנינו ממקום אחר שהרי נאמר כאן דבר שלא נמצא לו מקור או דוגמא. והוא. והקב"ה נשבע בשמו הגדול ביום שנושא עמרם את יזכר וכו'.

וע"כ נראין הדברים שהרבה אגדות היו בפי אותם המתיחסים לגילוי אליהו שלא נדרשו מהמקראות אלא שאליהו גילה להם. ובעין שכתבו התוספות בההיא פליגא בה תרי מלאכא ברקיעא (שהבאתי לעיל) שאליהו אמר להן. ואותן הגדות הם סתמיות ומפורשות בנמרות ובמדרשים וקצתן הם לפנינו בסדר אליהו:

לפ"י שלא נמצא בסדר אליהו שיהא נזכר בו איזה אמורא מהאמוראים. אולם מה שמזכיר הוא המשנה. או אמרו חכמים. או אמרו סתם. וגם שמות איזו תנאים. ראיתי להעריך בזה הפרק אלו המקומות:

ער ויד' שנו חכמים במשנה. וכן ער ל"ז. ל"ח. נ"ג. נ"ד. ס"ז. ס"ח. ע"ג. ק'. ק"א. ק"ג. ק"ד. ק"ה. ק"ו. קמ"א: שנו רבותינו במשנה קמ"ו. וכתוב במשנה ע"ב. ארש"י ו' דברים. והוא משנה. ל"ד. (ונמצא כך שנו חכמים במשנה ואינה משנה. ל"ח). א"ר עקיבא שח"כ וקלות ראש וכו' והוא משנה. ס"א. הלא כרש"י תרומה וכו' והוא משנה. ס"ז. א"ר שמעון כל היושב ולא עבר עבירה וכו' והוא משנה. ס"ט. ברוך המקום ב"ה שבחר וכו' ששני לני אח

¹ כך הוא המשך המאמר. ואיתוסף באמצע. כתיב ויוסף וגו' ר' ברכיה וכו'. ועיקר המאמר סתמא. והוא דוגמת המאמר הקודם דואר אדם גדול וכו'. ² ואף כאן איתוסף באמצע פלוגתא כמה וכו'.

מִיכָן אָמְרוּ. צד ד' (ב' פעמים), י"א, י"ב, י"ד, ט"ו (ב' פעמים), ט"ז, י"ח, י"ט, כ"ב (ב'פ), כ"ג, כ"ד (כ"פ), ל' (כ"פ), ל"א, ל"ג, ל"ה, מ"ג, מ"ו, מ"ז, נ"א, נ"ה, נ"ט (כ"פ), ס"א (כ"פ), ס"ב, ס"ג, ס"ה, ס"ז (כ"פ), ע"ב (כ"פ), ע"ד, ע"ט (כ"פ), פ', פ"א (כ"פ), פ"ז, פ"ט (כ"פ), צ"ב, ק', ק"א, ק"ד, ק"ה, ק"ו, ק"י, ק"ג (כ"פ), קט"ו, קט"ז, ק"ח, קכ"ח, קל"ג, קל"ו, קל"ז, קמ"ב (כ"פ), קמ"ד (כ"פ), קמ"ה, קמ"ו, קנ"ה, קס"ו, קע"ג (כ"פ), קפ"ד, קפ"ח, קפ"ט, קצ"א, ונמצא אמרן כל בית דב' קב"ב, ואולי ציל מיכן אמרו כל בית, מיכן שמעתה קל"ג ונמצא מיכן אמרן חכמים, י"א:

אָמרוּ, י"ג, ב'ת, ל'יו, מ', מ'ח (נ"פ), מ"ט (ד"פ), נ' (נ"פ), י"א (ב"פ), נ"ב, נ"ז, נ"ח, ויאוּלִי צִיל בְּבִי' אֱלוֹ אִמּוֹר, ס"ו (ב"פ), ע"ב, פ"ב, צ"ו, ק"ו (ב"פ), וְלֹא זֶה בִּלְבַד אִמְרוּ קִנְיָה, ק"פ, קפ"ד (ב"פ), קצ"ה, וּנְמָצָא, הִיוּ אוֹמְרִים, ו', כֹּל הָאוֹמֵר, נִטְ, דְּרַכֵּן שֶׁל בְּנֵי אוֹמְרִים, ע"א, עֲלֵיהֶן הָיָה אוֹמֵר, קט"ו:

אמנם שמות התנאים שבדברי חז"ל שנזכרו הם, אדמון קביב, ר' אלעזר הנדול מ"נ.
קנ"א, ר' [אלעזר המודעי מ"א, ר' אלעזר בן מתאי ק"ט, ר' אלעזר בן עזריה קס"ח. — רבן
גמליאל ע"ב, קביב. — רבי אליהו קס"ז (כ"ב), קס"ט, ר' רוסא בן הרכינס קס"ח. —
(חבורתו של) הלל הזקן (ל), (בית) הלל קס"ט. — ר' יהודה ל"ה, ר' יהודה הנשיא נ"ד.
קל"ב. — (חבורתו של) רבן יוחנן בן זכאי ל"ה, קל"ו, ר' יהושע בן חנינה קס"ח, יוחנן (בכור
שמן) קס"ט, ר' יוסי קצ"ט, ר' יוסי הגלילי ק"ה, ר' ישמעאל ע"ט, קמ"ג, קנ"ג, ר' ישמעאל בן
אלעזר קע"ט. — (חבורתו של) ר' מאיר ל"ה, ע"ט, ר' נתן קמ"ז, קמ"ט. — ר' עקיבה מ"א.
ס"א, קל"ג, (וחבריו) קנ"ד, ק"ס, קס"ח, קס"ט. — ר' צדוק קמ"ט. — (בית) שמי קס"ט,
ר' שמעון ל"ה, רבן שמעון בן גמליאל ל"ה, קנ"ג, וכדי להשלים ערכי השמות המובאים
בנמרות אוסיף אלו, אבא אליהו קצ"ו, אליהו זכור לטוב קצ"ט, אדריאנוס קנ"א, אנשי כנסת
הגדולה צ"ד, כהן צדק צ"ט, מרים בת נתנוס קנ"א, משיח בן דוד צ"ו (אולם ימות המשיח נזכר
הרבה פעמים), משיח בן יוסף צ"ח, ציח, רופים הרשע ק"ס;

אמנם לא נזכר בסדר אליהו האמוראים כלל אף שנמצאו בו הרבה דברים שנמצאו גם בפי אמוראים. אבל נחשבר זה הסדר עכ"פ אחר חיבור המשנה שהרי הוא מביא את המשנה, ויתכן שהיה עת חיבורו בזמן קצר אחר חיבור הברייתות לר' חייא ור' אושיעיא בר קפרא ולוי'. שכבר נשתמש בתוספתא ומכילתא וספרי. ועוד ראה גדולה היא, שהוא מזכיר ידור הלימוד מקרא ומשנה צד "ב". י"ג ס"ח. ע"א. פ"ו צ"ב. ק"ר. קס"ג קצ"ר וקנ"ה. ואי אפשר למנוע הלכות ואגדות צד י"ג וב"ג. או מקרא משנה מדרש הלכות ואגדות צד כ"ט. ש"ט (נ"ב). צ"א (כ"ב). ק'. וקנ"ט. או מקרא ומשנה ומדרש צד ס"ז. או מקרא ומשנה וחכמה צד ע"ו. או מקרא משנה מדרש הלכות ואגדות ושימוש חכמים צד כ"ב. ל"א. וקנ"ה. ורק פעם אחת נמצא צד ס"ח קרא אדם תנ"ך בידורו והוקין ושנה משנה מדרש הלכות ותלמוד ואגרות. ובלי ספק שמלת ותלמוד שבאר בין הדברים להלכות ואגרות היא הוספה מגילון שלא במקומה. שזה המוסף רצה לימר תלמוד הלכות ואגרות. אבל בעל הספר לא השתמש במלת תלמוד. ומה דהוה תלמוד לקמאי דקמאי רצה שימוש תלמידי חכמים (עי' רש"י ב"מ פ"א אל' מצאות). וזה ראה גדולה אני שבעל הספר הזה עדיין לא ידע מהתלמוד לא מהירושלמי ולא מהבבלי; ורואה אני לכאן כינות הדיבור תא: דבי אליהו והדיבור משום דבי אליהו הנביא

אמרו וענינם, והנה מלת דבי ענינה היא של בית, והיא נמצאת בהרבה מקומות ובהרבה ענינים במדרש, ומלת בית בחיבור עם איה שם משמעות החכמים היא אם תבורת התלמידים כש כלל בית שמיא וביט הלל, ואם בית המדרש, והנה מה שנמצא בשם דבי אליהו הנביא אמרו, כי לשון לשון דבי כ' פנים, אם שנאמר על אותם החסידים שהיו נודעים ומפורסמים בדגל אליהו נביהו, הלא תבאם תלמידיו בכלל, ונקראו דבי אליהו, או שהיה בית מדרש בירושלים או ביבנה

שהיה נקרא על שם אליהו הנביא, ועל המאמרים שנודעו שיצאו מהבית המדרש הזה היו אומרים עליהם משום דבי אליהו הנביא אמרו, וראיתי כרש"י בעירובין (י"ט ע"א) שכתב על הא דגרסינן התם, והאמר ר' מרין אמר ריב"ל, ואמרי לה תנא רבה בר מרין בדבי ר' יוחנן בן זכאי וכו', שאי אפשר לפרשו על שני פנים הנזכרים, ופירש"י, בדבי ריב"ל, ברייתא שנסדרה בבית מדרשו כעין תוספתא שסידר ר' חייא ור' אושיעא, וא"כ יש לפרש משום דבי אליהו הנביא אמרו, משום אותה הברייתא שנסדרה בבית המדרש שנקרא על שם אליהו הנביא, אמנם מה שכוננו כאמרם תנא דבי אליהו עדיין לא נחבאר, והנה בשבת (י"ג ע"א) הנוסחא לפנינו תני דבי אליהו כ"ד, ונוסחא זו היא מפורשת, דאשכחן טובא כהאי גוונא כמו תני רב יוסף וכיוצא בהן, ויהיה פירושו שתנא תלמיד מבית מדרשו של אליהו, אמנם בכל שאר המקומות הנוסחא תנא דבי אליהו באל"ף, והדבר צריך ביאור. והנה מצינו בחולין (ס"ה ע"א) דבי ר' ישמעאל תנא, ולפי מלת תנא היא פעל ובקמ"ץ התיי, ויהיה ענינו שחכם אחד משל בית ר' ישמעאל תנא, ואח"כ נקרא בנמרא תנא דבי ר' ישמעאל, אמרו שם במא' קמפלני תנא דבי רב ותנא דבי ר' ישמעאל (לשון רש"י), תנא דבי רב קרי לברייתא קמ"תא ששניה בתו"כ דמקרי ספרא דבי רב, לפי שהיה שנוי בבית המדרש בפי כולם, אבל ברייתא דתנא דר"י לא היתה שנויה אלא בפי תלמידיו), תנא דבי ר' ישמעאל סבר, (שם ס"ז ע"א), והנה בפסחים (ה' ע"א) נמצא, דבי ר' ישמעאל תנא מצינו י"ד שנקרא ראשון שני בראשון כ"ד וכו', ואח"כ הביאו ברייתא, אך ביום הראשון תשביחו מעי"ש או אינו אלא ביר"ט עצמו ת"ל לא תשחט וגו' דברי ר' ישמעאל, וכתבו בתוס' תימא לר"י דתדר"י נפקא ליה מקרא אחרתא, ובכמה דוכתן פריך מר' ישמעאל אתנא דר"י, ונרמז בגמ' מנלה נ"י ע"א, ובחס' נ"ב ע"א, והנה במגילה שם הקשו דר"י אדר"י, ומשני תרי תנאי אליבא דר"י, וכעין זו היא בזבחים שם, נמצאנו למידן כי באמרנו תנא דבי אליהו ענינו שאחד מתלמידי בית מדרשו של אליהו תנא לה, ואין מן הנמנע שאחד מתלמידי אליהו יחלוק עליו:

ואחר' שהערכת' כל זאת, אעריך מה שכתבו גדולי האחרונים קודם ומנו בענין זה:
בעל באר שבע לר' יששכר בער שנדפס ספרו בשנת תס"ט, כתב בתוספותיו לפ'
חלק, תנא דבי אליהו צדיקים וכו', אל תטעה לחשוב שזה אליהו הוא אליהו הנביא התשבי,
אלא הוא התנא הרשום בהקדמת ורע"ס להרמב"ם ז"ל אצל חוני המעגל סוף פ"ה, ובפרק מי
שדה תמצא תנא דבי אליהו ר' נתן ואמר כל היישוב תחת כוכב א' וכו'; ושאר ליה אמריה
שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה אל תטעה וכו', והוא הוא המועד, ההקדמה שהזכיר היא
הקדמת הרמב"ם לפי' המשנה שלו על שתא סדרי, אלא שנכתבה בראש סדר ורע"ס, ובטעות
הרפי"ט המדפיסים, הקדמה להרמב"ם מסדר ורע"ס, וזה שהזכיר בפ"ו אצל חוני המעגל הוא
אליהו ענין בן הקף, והזכירו עם הנמאל המצרי, והם הם שזכרו במשנה דפרה פ"ג מ"ה שכל
אחד מהם עשה פרה אחת, (ועיי'ש בתו"כ"ט), וא"ך יזכיר תנא דבי אליהו זה את ר' נתן שהיה בימי
ר' יהודה הנשיא, וכשבת סיפרו תני דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד וכו' ומת בחצי ימיו והיתה
אשתו נוטלת תפליו וכו' פעם אחת וכו' ואותו הסיפור הוא באדר"ג פ"ב בלשון נסתר פעם אחת
נזרמן לה אליהו ז"ל וכו', הרי שאלהו הנביא הוא שאמרו עליו תנא דבי אליהו, (ואיני מזכיר
סדר אליהו שלפנינו שהוא מטפח על פניו, שהרי ע"כ לא ידע ממנו, אלא הזכרתי האדר"ג
שנדפס עם התלמוד), ויותר תימא על בעל סדר הדורות שנסחבש על ידי דבריו בח"א ערך
ג"א תק"ס, גם בסדר תנאים ואמוראים את א' בערך תנא דבי אליהו דבריו משוכשים אף
שהגיש בכיוולת של דברי הבאר שבע, וכבר תפסו הנאן ר' ח"ד אוולאי בשם הגדולים את
סמ"ך ערך סדר וכו', וסתר שם דברי הרב בעל באר שבע והביא דברי רבינו הערוך שנעלמו
לו, והאריך קצת כדרך וס"ים ובמקום אחר כתבתי עוד כזה בס"ד, וכבר הזכיר ממנו בעל יד
מלאכי את תרמ"ז, אחר שהביא דברי הרב בעל באר שבע כתב עליו, אך הרב שער יוסף על
הוריות בהשמות דף ק"כ צדד לומר שהוא אליהו הנביא, גם בספרו יעיר און את ת' נלחם
נגדו; ואחרי כתיב זאת נתעוררתי על דברי הרב דון יצחק אברבנאל בספרו נחלת אבות
(אבות פ"ד) במאמרו בענין תחיית המתים ועי"ה שורש י"ד, אמר על הא דסנהדרין (צ"ב ע"א)
תני דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן תוהוין לעפרן וז"ל, אתה תראה שהוא דעת
יחיד שבמדרשו (ר"ל בבית מדרשו) של חכם אחד שדוה שמו אליהו היו אומרים כן וכו', ואנו

¹ תפסתי לדוגמא תנא דר"י מכל הנהו דבי המובאים בסדר הדורות באות ד', לפי שהוא המוזכר יותר בגמרא, ותימא ששכת בעל סד' הד להזכיר דבי רב ענן בעירובין שהזכרתיו לעיל:

נאמר שבבית המדרש שנקרא על שם אליהו הנביא אמרו כן. גם ראיית אחרי רואי שכל דברי הכתר שבע הם מלה במלה לר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים בחלק ימי עולם פמיד שנדרס ראשונה במנוסכה שליד. ובלי ספק שאמר הנאון הזה דבר בשם אמרו אלא שברפוס השמיטו המקור מפני חמת המקנאים, ובהיום לא יסתפק כל יודע ספר שתאמר דבי אליהו בנמרא הוא אליהו הנביא, אמנם במה שיש לדון הוא, אם תאמר דבי אליהו היינו סדר אליהו רבה וזוטא שלימדו לרב ענין, או האי לחוד והאי לחוד, ואם הסדר אליהו הנזכר היינו האי שלפנינו או לא, שבענין זה דנו חכמי זמננו כאשר אזכירם להלן, אמנם קודם שאבאר לסתור דברי חכמי זמננו, אערוך מה שנמצא בסדר שלפנינו והוא כפי האמוראים:

מאמר ו' דברי סדר אליהו במימרא דאמוראי.

ר' יוחנן.

סנהדרין (צ"ו ע"א). ויחלק עליהם לילה ונ"ו. אמר ר' יוחנן אותו מלאך שנודמן לו לאברהם לילה שמו שני והלילה אמר הרה נבר, לפנינו פ"ה (צד כ"ח). אמרו אותו מלאך שיצא לסדר את אברהם לילה שמו:

ש"ס. וירדף עד דן, א"ר יוחנן כיון שכא אותו צדיק עד דן תשש כחו ראה בני בניו שעתידין לעבור ע"ז בן שני וישם את האחד בבית אל ואת האחר נתן בדרן וכו', ובמכילתא דמס' עמלק פ"ב, כיוצא בירדף עד דן, עדיין לא באו השבטים וכו' אלא שאמר לו לאברהם אבינו במקום הזה עתידין בניך לעבור ע"ז ותשש כחו מעליו, ובספרי סוף ברכה, ד"א עד דן מלמד שהראוהו ורעו של דן שהוא עובד ע"ז בענין שני ויקימו להם בני דן את הפסל, וע"ז המות' במ"ע במכילתא שם אות כ"ד, ולפנינו פ"ה (צד כ"ח), באותה שעה הראה הקב"ה לאברהם אבינו שני בניו עובדין ע"ז בדרן ותש כחו מעליו שני ויקימו להם ונ"ו, ואם נניח בני בניו ירא כמו שהוא בספרי, ויותר נראה שלא להניח אלא שני בניו היינו דן ואפרים, ולא מיייתי המקרא אלא על הראשון, שזה גרם שהעמידו אחיכ ג"כ את האחר בדרן, ועכ"פ לא הועתקו הדברים מהנמרא, ויגיד עליו רעו שאף אמרו אותו מלאך וכו', היא מסורת קדומה והתלמידים שמעיה מר' יוחנן והביאה לבבל בשמו וכמו שאמרזו הא דתשש כחו בשמו והיא לפנינו במכילתא:

ש"ס (ק"ב ע"ב), א"ר יוחנן מ"מ זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא"י שני ויקן את ההר ונ"ו, ולפנינו פ"ט (צד מ"ט) מסופר מה שנדרש בזה בין אליהו והחכמים בבי"המר הגדול בירושלים, ושאליהו השיבם כן, ולא יעלה על דעת שום קורא שיש כאל העתק מהנמרא, אולם אם ר' יוחנן מרענו אמר כן או בשם ברייתא, והתלמידים אמרוהו בשמו, זה לא יתברר:

ש"ס (ק"ג ע"ב), א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן קסמא גדולה לנימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל שני על דבר אשר לא קרמו ונ"ו, ור' יוחנן דיריה אמר, מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים, ומעלמת עין מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל, ושגנתו עולה ודון, מרחקת וכו' מעמון ומואב, ומקרבת את הרחוקים מיתרו, דא"ר יוחנן שכבר קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו וישבו בלשכת הניזת וכו', ומעלמת עינים מן הרשעים ממכה (והיא ברייתא לר' נתן קודם לזה), ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחבירו של עדו הנביא, דכתיב ויהי הם יושבים אל השולחן ונ"ו, ושגנתה עולה ודון דאמר רב יהודה אמר רב אלמלי הלווהו וינתן ליהוה שתי כבדות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נשרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו, ולפנינו פ"ב (צד ס'), בוא וראה כמה עונשה של פת שהורגת את גדולי ישראל ומשרת שכינה על נביאי השקר, מנין שהורגת את גדולי ישראל, צא למד ממקום נוב ושאלו אחימלך בן אחיטוב שנענשו על דוד עונש גדול, ומנין שהוא משרת שכינה וכו', צא למד מאותו נביא שכא אל מלך ישראל א"ל הקב"ה אל תהנה ממנו ואם נהנית וכו', בא נביא אחד ואמר לו גם אני נביא ונ"ו, אעפ"י שכחש לו שרתה עליו ר"הק שני יהיה המה יושבים ונ"ו: ובמדרש שני שום אדם שיש לו מוח בקרקדו שאמר שבעל המאמר הזה ידע מהנמרא, אלא לא לקחו ולא העתיקו זה מזה, אלא שכבר כימי התנאים דברו בזה הענין, ר"י בן קסמא אמר גדולה לנימה וכו', ותניא ר' נתן אומר מנרב לשילה ג' מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל